

Mîr-i Aşiretten Eşkıyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış 1800-1855

Nêrînek li Pêvajoya Ku Endamên Xanedaniya Eşîran ji Rewşa Meqbûliyê Ketine Rewşa Madûniyê 1800-1855

From Mîr-i* Tribe to Banditry: An Overview of Members of Tribal Dynasties' Transformation from "Favorite" to "Subaltern" 1800-1855

Mehmet Rezan Ekinci **

ÖZET:

Osmanlı-İran ara coğrafyasında kalan Kürd hanedanlar ve mîr-i aşiretlerin var olma mücadelesi karşı karşıya kaldıkları devletlerle olan ilişkilerinin tarihini de kapsar. Büyük güçlerle uyum içinde olmak metbülük/bağlılık ve akredite olmaklık hakimiyet alanlarının sürdürülebilirliği için önemli koşuldur. Osmanlı Devleti ile ittifakı seçerek "makbul" olan hanedan ve aşiretlerin irsî hukukları, hükümet, yurtluk ocaklık ve mîr-i aşiret gibi statülerle garanti altına alınmıştır. Makbul ve akredite olmak, ittifak edilen devletle birlikte karşıt güce karşı tam bir askeri destek vermeyi, belirli ekonomik yükümlülükleri üstlenmeyi ve tam bir hükümranlık iddiasından vazgeçmek gibi önemli taahhüdleri içerir. Ancak tabi olunan güce karşı gerçekleşen dönemsel başkaldırıları, tanınmış irsî hukuka dayalı hakimiyet arzusuna dayalı olsa da bu durum eşkıyalaşma, madunlaşma, ötekileşme ve tasfiyeyle sonuçlanan bir kavram setiyle tarif edilmiştir. Bu makalede belirli bir kronoloji çerçevesinde ara coğrafyada yaşanan iktidar olma ve hükümranlık iddiasıyla alan hakimiyeti kurma mücadelesi, makbul ve madunlaşma olgusu etrafında vesikalara dayalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mîr-i aşiret, hanedan, makbul, madun, eşkıya.

Genre/Cure:

Research Article/ Gotara Lêkolînî

Received/ Hatın:

04/11/2021

Accepted/ Pejirandin:

08/12/2021

Published/ Weşandin:

28 /12/2021

ORCID:

0000-0003-3184-222X

Plagiarism/Întihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website./ Ev gotar herî kêm ji aliyê 2 hakeman ve hatiye nîrxandin û di malpera întihalê ithenticate re hatiye derbaskirin.

** Dr. Öğretim Üyesi,

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Arts, History Department merekinci@gmail.com

** Chieftom. The term, mîr was overwhelmingly used for the title of the Kurdish sanjak emirs in the Ottoman Empire. However, this term was also used as "mîr-i tribe" as a title for their chieftom among their own tribe.

PUXTE:

Ew têkoşîna a xweparastinê ya wan xanedanên Kurd û mîrên eşîran ku di cografyaya navber a Osmanî û Îranê de mane, dîroka têkilîyên wan a bi van dugelan re jî di bin banê xwe dihewîne. Ji bo ku ev xanedan û eşîr bikaribin bi berdewamî qadên xwe yê serdestbûnê biparêzin, pevgirêdana wan a bi hêzên mezin re, akredîteyîya wan û livekirina wan bi wan hêzan re şertekî gelek girîng e. Ew xanedan û mîrên eşîran ku digel Dewleta Osmanî ketine nav hevgirtinê, bûne xanedanên “meqbûl” û wan, mafên xwe yê irsî, statuyên xwe yê mîna hikûmat, xwedanmilkîti û mîrantîya xwe ya eşîrtîyê mîsoger dikirin. Bi tevî vê yekê, wê meqbûlî û akredîtîyê soz û peymanên wisa li ser xanedanên ku bi van dewletê re îttîfaqê dikirin ferz dikir ku gava ew dewlet li dijî dewleteke din biketa şer, dê wan xaendan jî bi hêza xwe ya eskerî palpiştî bikira, biketa bin barên malî û dev ji hikumranîyeke tam berdaya. Lê ew serhildanên serdemî ku li dijber hêza ku ew bûna tabîê wê, heger bi mebesta bide-xistina serdestbûneke li ser bingeha mafê rewa yê îrsî jî bûna, ev rewş bi destetêgî-hên mîna şêlevanbûn, madûnbûn û dîgerbûnîyê dihat pênasekirin û encama wê bi jiholêrakirinê diqedîya. Di vê gotarê de hewl hatîye dayîn ku di nav çarçoveya kronolojîyeke dîyar de ew têkoşîna ku di vê cografyaya navber de ji bo desthilatdarî û hukumranîya qadî/manaşî hatîye dayîn û ew rewşa wan a meqbûlî û madûnîyê, bi wesîqeyan bihête nixxandin.

Peyvên Sereke: Mîrê eşîret, xanedan, lêpejirandin, rajêrbûn, şêlevan.

ABSTRACT:

The struggle for the existence of Kurdish dynasties and *mîr*-i tribes living in the intermediate geography of Ottoman and Iran also encompasses the history of their relations with other states. Allegiance with and accreditation by the great powers was a critical prerequisite for Kurdish dynasties and *mîr*-i tribes to exercise sovereignty over their territory. Dynasties and tribes that swore allegiance to the Ottoman Empire had their hereditary law guaranteed under the titles of statuses such as *hükümet* (sovereign sanjaks), *yurtluk ocaklık* (family estate sanjaks), and *mîr*-i tribe (chiefdom of tribe). Being ideal and accredited requires important commitments, such as giving the allied state full military support against its enemy, fulfilling certain economic obligations, and relinquishing a claim to full sovereignty. However, although periodic revolts against the dominant state are based on the desire for domination in lieu of the recognized hereditary law, this action is described by a set of concepts, such as banditry, subordination, alienation, and liquidation. This article aimed to investigate the struggle for power and dominance in the geography between the Ottomans and Iran within the framework of a certain chronology. The study focused on documents addressing the phenomenon of turning from being favorite into being subaltern.

Keywords: *Mîr*-i aşîret, dynasty, favorite, subaltern, bandit.+

“İrâkı Arab ile Âli Osmân mâbeyninde bu kûhî bülemler içre alti bin aded aşâ’ir ü kabâ’ili Ekrâd seddi sedîd olmasa kavmi Acem diyârı Rûma istîlâ etmeleri emri sehl idi. İnşâallah mahalliyle alti bin aded mîri aşâ’irleri dahi tahrîr etmeğe destime hâmei cevâhir-gûyâmı almışım!”

*“Hükümüne boyun eğenlere iyi davran, ama asilere acıma, onları ez!
Yoluna çıkan bütün kaleleri, surları yerle bir et. Turan’dan İran’a ilerle ve orayı aldıktan sonra daha batıya geç. Lorların ve Kürtlerin kökünü kazı. Eşkıyalıklarıyla, seyyahları her daim tasalandran kalelerini, Kardeh-Kuh ve Lembeh-Şer’i yık!”²*

1. GİRİŞ: EŞKIYALIĞIN TABİATINDA MAKBULLÜK – MADUNLUK

Yazının kentli bir eylem biçimi olmaya yakınlığı, konar-göçerliğe dayalı bir mekân tasavvuru olarak kırsalın yazıya ve kayıt almaya olan uzaklığı onun doğasının bir gereğidir. Kırsal yaşamda hayvanlara mera bulma arayışı hareketliliğiyle şekillenen konar-göçerliğin aşiret doğasında bir kayıt tutma özelliği geliştiremediği belirlenebilir. Buradan hareketle aşiret konfederasyonu şeklindeki organizasyonların neden devlet tipi örgütler değil de “*devletimsi örgütler*” şeklinde değerlendirildiği bunu belirten en önemli özelliklerden biri olarak kendini anlatan olamama ve kayıt tutmazlık durumu ortaya çıkar. Çünkü bu tür yapıların ekonomik, güvenlik, sosyal, politik ağları ve kurumları aynen bir devlette olduğu üzere teşkilatlandığı bilinmekteyse de, kayıt tutma özelliğini aynı oranda geliştiremedikleri bilinmektedir. Ya da tarihsel süreçte varsa da günümüze ulaştırma becerisinden yoksun kalmışlardır, denilebilir. Halen bu tür yapıların devlet kurumlarına başvurmadıkları durumlara ilişkin şayet var idiyse hukuki, siyasi metinleri aralarında bırak/a/mamaları merak konusudur.³ Buna, eklemledikleri yapıyla giriştikleri mücadelelerin oluşturduğu tahribatların tali bir sonucu olarak da bakılabilir. Bu sebeple tarihe bir aşiret gözünden yaklaşma deneyimi gerçekleştirilmek istenirse, bu ancak nisbeten sözlü tarih anlatılarına ulaşılabilirdiği oranda mümkün olabilmektedir. Buna karşın olaylara, hakim göz olarak kayıt tutucu özelliğe ve çok sayıda veriye sahip olan devlet arşivleri üzerinden bakılabilmektedir. Burada nihayetinde elle tutulur biçimde gelişmiş olan olgu ise devlet olarak tanımlayanın -iktidarın ya da merkezi otoritenin- özneleşmesi, devletin karşısında/asi olarak konumlandırıldığı⁴

1 - Evliyâ Çelebî, 2000: 55.

2 - Safrastian, 2007: 41-42; Muhsin Kızılkaya, <http://www.ufkumuzhaber.com/hulagu-han-misin-zalim-2210yy.htm>, Erişim tarihi: 24.02.2021.

3 - Bununla birlikte sözlü tarih araştırmalarında bazen aşiretin idareci ailelerinin varislerinin ellerinde şecere türünde ve bazen vakfiye vb. vesikalar ortaya çıkabilmektedir. Bazen şecerelemin geçmişte önemli bir geçer akçe olan siyasetlik iddiasını refere ettikleri görülmektedir. Dikkatli ve karşılıklı güveni tesis edebilmeyi başaran araştırmacıların bu ve benzeri evraklara ulaşabilme başarısını ortaya koyabildikleri durumlar nadirdir. Burada dikkat çekmeyi istediğimiz husus hükümet, yurtluk-ocaklık ve aşiret konfederasyonu tipi yapıların desantralize, iç serbestiyet alanlarına ve özel durumlarına ilişkin hukuki tipte yazılı metinler ortaya koyup koymadıklarıdır. Şayet var idiyse bunlar neye benzemekteydi, sorusuna dikkat çekmektir.

4 - Cengiz Han’ın torunu olan Moğol kağanı Mengü Han’ın kardeşi Hülagü Han’a bir buyruğunda: “Tüm asilerin başını ez. Yoluna çıkan tüm kale ve burçları göçert. Turan’dan ta İran’a kurtardıktan sonra Irak’a yürü: Talanlarıyla yolculara rahatsızlık veren o Kürdleri ve Lorları birbirinden ayır ve onların muhkem Kerdeh-Kuh ve Lembeh-Şer kalelerini yerle bir et!” Safrastian, s. 41-42. Bir diğer versiyonu da buna benzerdir: “Hükümüne boyun eğenlere iyi davran, ama asilere acıma, onları ez! Yoluna çıkan bütün kaleleri, surları yerle bir et. Turan’dan İran’a ilerle ve orayı aldıktan sonra daha batıya geç. Lorların ve Kürtlerin kökünü kazı. Eşkıyalıklarıyla, seyyahları her daim

anda da etkilenen bir öge olarak aşiretin nesneleştirilmesidir. Bu durum ise kayıt tutan ve koyan olarak iktidar ve özne olmayı beraberinde getiren, hüküm koyan, hakim olan ve tanımlayanın avantajlı doğasıyla devletin, daha elverişli imkana sahip bir belirleyen olduğu tartışılmazdır. Tarihi çıktılara kendini aktaramayan, ifade edemeyen, görünürlüğü ise ancak devletin kendisini ifade ettiği ölçüde ve kayıt altına aldığı oranda “mîr-i aşiret, bey, paşa” şeklindeki payelerle “makul ve makbul” olarak görüldüğünde aşiret olumlanan bir varlık durumundadır. Ancak ne zaman ki devletin belirlediği “had alanını” aşmakla “asi, eşkıya” benzeri kavram setleriyle tanımlanmaya başlandığında ve nesne konumuna düştükleri noktada bu kez aşiretleri “madun”⁵ ifadesiyle tartışmak imkanı sorgulanabilir.

Bu çalışma, “mîr-i aşiret” statüsüne sahip aşiretin devletle uyumlu bir ilişki örüntüsüne sahip iken tanınan, makbul yani kabul görülen olarak tanımlamaktadır. Elbette bu uyumlu ilişkinin ürünü olarak devletin kendisine sunduğu imkan ve sahadan sonuna kadar faydalanan bir kabul edilmişlik, akredite olma halinden bahsedilmektedir. Ancak bu akredite hali, tarihsel süreçte devletin hakimiyet sahası ile aşiretin tasavvurundaki hakimiyet alanlarının çelişmesi sonucu çatışmalı bir karşılaşmaya evrilebilmektedir. Bu yeni zıtlasma yönlü hal, mîr-i aşiretin devletin makbul tanımından eşkıyalaşma sürecine, ötekileşme ve kendi gözünden bir madunlaşma haline dönüşümüne yol açmaktadır. Devletin geniş coğrafyasında merkez dışının bir nevi ötekisi konumundaki kırsal sahanın, kontrol mekanizmalarından çoğunlukla zayıflık ve yoksunluk hali, buradaki aşiretlere belirli bir serbestiyet tanımıştır. Bu serbestiyet halinin sınırları ise devlet indinde “mîr-i aşiret”lik çerçevesiyle kaydedilmiştir. Ancak

tasalandıran kalelerini, Kardeh-Kuh ve Lembeh-Şer’i yık” Bk. Muhsin Kızılkaya, <http://www.ufkumuzhaber.com/hulagu-han-misin-zalim-2210yy.htm>, Erişim tarihi: 24.02.2021. Bu ifadelerle kalelerinin vuran edilmesi istenen Kürdler ve Lorlar için seyahat güvenliğini tehdit etmeleri gerekçe gösterilmiştir. 20. yüzyıla kadar bölgede gezen birçok seyyah ve oryantalist tarafından kaleme alınan eserlerde meselenin odağında görünen Kürdlerin hırsızlık, eşkıyalık vb. tanımlarla tasvir edildikleri bilinmektedir. Kimi araştırmacılar böyle bir tasvir gereksiz bir çabıyla gizlemeye çalışmış ve bu tutumun ardındaki olguları görmezden gelerek bir savunma refleksiyle yok göstermeye çalışmıştır. Buna mukabil diğer bir kısım araştırmacılar ise bu görüşün ardındaki motivasyonları sorgulamadan bir ön kabulde ele almışlardır. Bu iki tip yaklaşımın dışında meseleye farklı bir bakış açısıyla yaklaşılması mümkündür. İlişkili ve çağdaş oldukları çevre iktidar sahipleri tarafından “eşkıya” olarak tanımlanan Kürdlerin algı dünyasında eşkıyalık olarak görülen davranışın ardındaki temel motivasyon şu şekilde açıklanabilir: Bu hareketler hakim oldukları bölgelerinden geçişte, tüm siyasal otorite sahiplerinin reaksiyonlarına benzer biçimde, mekanlarından geçen sivil, yabancı, tüccar, kervan vb. yabancılardan alınan ayak-bastı, zarar-tazmin geçiş ücretine mukabil bir vergi talebinin bir sonucu olabilir. Bu tutum adı bir hırsızlık, talan ve eşkıyalık davranışından ziyade ekonomik kaygıların, egemen olmanın meşruiyeti bağlamında bir kaygıyla ele alınan bir politik tavrı olarak okunabilir. Geçiş güzergahındaki iletir sahalarının zarar görmesi olgusuyla buna mukabil vergisiz, habersiz ya da akreditesiz bir geçişin siyasal otorite tarafından nahoş karşılanan bir tutum olarak algılandığı bilinmektedir. Bu durum hakimiyet iddiasında buldukları sahadan izinsiz geçen yabancılara karşı olan haşin reflekslerle hareket edildiği daha doğru bir açıklama olarak görülebilir. Zira koca bir toplumu hem de tüm bir tarih boyunca farklı örneklerle şekillendiren bilimsel algıda refleksif bir tavır ortaya koyma tehlikesini barındırır. Kaldı ki otorite olgusu ve hakimiyet iddiası kendi içerisinde belirli bir toprak parçasında alan koruma kaygısı ve vergilendirme gibi politik parametreleri kapsayan olguları hesaba katmayı da gerektirdiği düşünülmelidir. Bununla birlikte bu bölgede çağdaşları olan dünyadaki benzer hırsızlık, katil vb. eşkıyalık türü davranışların varlığının yetken inkarı da bilimsel bir tavırla açıklanamaz. Ayrıca devlet, mîrlik gibi siyasal yapıların zayıflayarak zamanla ortadan kalkması sonucu balansı bozulan bir coğrafyada bu tür olayların görülme sıklığının arttığı bilinen olgulardandır. Zira mîrlik dönemlerinde mîrler paydaşı oldukları toplumun düzenini sağlamada kural koyucu ve uygulayıcı olarak daha etkiliydiler. Bu konuda etno-antropolojik bir fikir veren tarihsel bir metne bk. Mela Mehmedî Bayezîdî, 2012: 44-47, 53-57, 62-64, 85-89, 97, 128-129; Zayıflayan mîrlikler sonrası durum için bk. Bruinessen, 2006: 107-118, 166.

5 - “Subaltern” ya da “madun” terimlerinin bu metinde kullanımı her ne kadar bir anakronizme düşme tehlikesini içerisinde barındırsa da, bu terimler: “bulunduğu konumu kaybetmiş, önceki idari tasarrufunu yitirmiş, görmezden gelinen, sistem dışında itilen” anlamında kullanılmıştır. Bilindiği üzere 1980’lerde *Ranjit Guha* öncülüğünde kolonyal bilgi üretimine karşı başlayan *Madun Çalışmaları* grubuna dönüşen bu hareket, çalışmalarında *madun* ya da *subaltern* terimlerini kullanarak onlara yaygınlık kazandırmıştır. Postkolonyal teoriler geliştirilen bu tarza daha sonra Spivak önemli katkılar yapmıştır. Bkz. Gayatri Chakravorty Spivak, 2010: 21-78, Spivak, 2020.

bazen kontrol mekanizmalarının maliyeti ile savaş hallerinin getirdiği ek yükler sebebiyle merkezin yaşadığı karmaşa, kırdaki aşiret tipi güçlerin kendilerine devşirdikleri hegemonik arzuları ve değişimi tetikleyebilmektedir. Şehrin dışındaki kırdaki kendi iktidarını yeğleyen bu tutum, bir noktada şehir dinamiklerinin ve en sonunda merkezin nihai hedefi olan mutlak otorite kurma anlayışının hışmını da üzerine çekmiştir. Evvelde resmi tanınırlığı, akrediteliği elde etmiş olan mîr-i aşiretliğin mutlak egemenin ortağı ya da alternatifi olma iddiasının başladığı yeni durumda, merkez ve kır çatışmasını doğurmuştur. Bu süreçte merkezin olumlama dilinin kendinden olan mîr-i aşireti bu kez karşıda konumlanışı itibarıyla ötekiliğe ve eşkıyalığa dönüşümü sonucunda olumsuz bir konsepte evrilişi incelenecektir.

Eşkıyalaşmanın bir anda olup bittiği söylenemeyeceğinden, eşkıyalaşma olgusunu bir süreç olarak ele almak daha uygundur. Zira eşkıya olmazdan önce bir makbul olma durumunun yaşanmış olması düşünülmelidir. Şöyle ki eşkıyalaşma ya da bir açıdan madunlaşma süreci başlamadan önce makbul olma yani devlet nezdindeki kabul alanının ve şartlarının ne olduğunun incelenmesi gerekir. Ayrıca aşiret, makbul iken nasıl eşkıyalaşma ve madunlaşma sürecine girdiği düşünüldüğünde o zaman makbullenin ve makbulleşme olgusunun hangi şartlarda ortaya çıktığı ve ne tür bir onay alarak devletle eklemlenen bir yapı oluşturduğu da ortaya konmalıdır. Akabinde aşiretin nasıl bir eşkıyalaşma süreci yaşadığını, kendi tarihi argümanlarıyla birlikte önceden üretilmiş olan teorilere ve kalıplara uyumlu olup olmadığı da tartışılacaktır. Burada eşkıyalık olgusu, gerek Hobbswam'ın tarif ettiği sosyal eşkıyalık ve türevleri bağlamında ve gerekse Osmanlı Devleti'nde eşkıyalıkla ilgili Barkey'in de iddialarıyla ne kadar uyumlu bir hatta seyredip seyretmediği, aşiret olgusu ve olaylarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. TARİHİ PERSPEKTİF: YASAL PAYELER DÖNEMİ-AŞİRETİN HUKUKEN İÇSELLEŞTİRİLMESİ-MİR-İ AŞİRETLİK

Osmanlıların Safevilerle Diyarbekir ve çevresinde başlayan ilk mücadelelerinde Kürd mîrlikleri ve aşiret konfederasyonlarının önemli katkılarının olduğu bilinmektedir.⁶ Osmanlı ve Kürd ilişkilerinin başlangıcı, bu ortak düşmana karşı bir ittifakın sonucu olarak gelişti. Bu katkıları sebebiyle onların her birine kudretlerine, hakimiyet sahalarına iddia ve kabiliyetlerine göre *hükümet*, *yurtluk-ocaklık* ve *mîr-i aşiretlik* tasnifiyle hukuki statüler tahsis edildi.⁷ Bu durum, karşılıklılığa dayalı *simbiyotik ilişki*⁸ biçiminde hatırı sayılır bir süre süren ve -çerçevesi Kanuni'nin "*muahede-i hümayunum*"⁹ ifadesiyle tasdik ettiği- hukuksal niteliğe dökülen resmi tanınırlığa yani bir *makbul* olma zeminine dayanır. Devlet, ilk dönemlerde yeni elde edilen mahallerdeki mîrlik, aşiret, cemaat gibi yerel iktidar öbeklerini itirazdan beri tutmak, önemli ölçüde fay-

6 - Kürd beylerinin 4 bini aşkın askerle Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı safında savaşa durduğu hakkında bk. Hoca Sadeddin, 1279: 317; Koçi Bey risalesinde, İran'a karşı yapılan savaşlarda Kürdistan'ın 30 binden ziyade askerle katkıda bulunduğu hakkında bk. Koçi Bey, 2011: 142; Ayrıca bk. Ciwan, 2015: 7.

7 - Bu statülerle ilgili bilgilere Ayn-i Ali Efendi'nin Kavanin Risalesi'nde ulaşılmaktadır: Hükümet ve yurtluk-ocaklık sancak statüleri şu şekilde verilmiştir: "Eyalet-i Diyarbekir 11 Osmanlı sancağı ve 8 Ekrad beyi sancağı ve 5 hükümetdir. Bu 8 Ekrad sancağı hîn-i fetihle gerçi sancak tarikiyle verilmiştir ve sancak itibarı olunur. Lakin yurdluk-ocaklık üzere olub azl ve naşb kabul itmezler." s. 29; mîr-i aşiretlik statüsü de şu şekilde geçmektedir: "Van ve Diyarbekir ve Şehr-i Zor eyaletlerinde bazı mîr-i aşiretler vardır. Lakin sancakbeyi hükmünde olmayub zu'ama makamında 400'ü mütecevizdir..." s. 35, Ayn-i Ali Efendi, H. 1018: 29-35.

8 - Simbiyotik ilişki için bk. Ekinci, 2012: 12-19.

9 - Kanuni'nin Kürdistan hakim, mîr ve beylerine yönelik statüleriyle ilgili şartları ve devamlılık esaslarının çerçevesine dair "*muahede-i hümayunum*" şeklinde açıkladığı antlaşma metni için bk., Topkapı Sarayı Arşivi E 11969; yeni no. T SMA, e. 1012 bk. Alanoğlu, 2017: 106, dp. 300; Gümüş, 2021: 10-11.

da devşirmek amacıyla bir tür ılımlı hareket tarzı olarak istimalet politikası izlemek durumundaydı.¹⁰ Bununla birlikte bu yerel statü sahipleri ise devletin sağladığı imkanlar oranında kendi varlık alanlarındaki hegemonik hukuki sınırı, devlet aleyhine zorlayan fırsatlardan faydalanabiliyorlardı. Nitekim Osmanlı Devleti de benzer bir şekilde tarihinin başlangıcında bir konargöçer grubun diğer rakip gruplara hakim gelen temsilde iyi bir örnek oluşturur. Zira Osman Bey de bir aşiret beyi olarak yaylak ve kışlakları ellerinde bulunduran tekfurlara karşı mücadele ederek Selçuklu kalıntılarından Bizans hegemonyasını alt eden bir beyliği ortaya çıkarmıştı (Barkey, 2015, s. 120, dp. 80). Osmanlı hanedanının konargöçer geçmişindeki bu ayrıntıyı, bulunduğu bölgedeki hakimiyetin elverişli ortamından faydalanmaya çalışan yapılarla ve bilahare dönemlerde devlet olarak içine aldığı yapılarla geliştirdiği ilişkilerdeki benzerliğin karşılaştırılması açısından belirtmekte fayda vardır.

Bu noktada aşiret toplulukları için Osmanlı döneminde tanımlanmış bir idari statü olan mîr-i aşiretlik üzerinde durmak gerekir. Günümüz tanımına aşiret emîrliği, beyliği ya da aşiret konfederasyonu¹¹ şeklinde çevrilebilecek bu statüye sahip aşiretlerin ve reislerinin isimlerine tahrir eminlerinin vergi kayıtlarını tuttukları tahrir defterlerinde rastlanmaktadır (TD. 998, 1998, s. 123). Bu statüye dair erken dönemde önemli tarif tesbit eden Ayn-i Ali, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Van, Diyarbakır ve Şehr-i Zor eyaletlerinde tesbit edilmiş 400'den fazla mîr-i aşiret olduğunu belirtir. Bunları, gelirleri zeamet oranında olduğu için sancak beyi olarak değil, zu'ama olarak kaydeder (Ayn-ı Ali Efendi, s. 35). Evliya Çelebi ise XVII. yüzyıla gelindiğinde Erzurum, Van, Hakkari, Cizre, İmâdiye, Musul, Şehrezul, Harir, Erdelan, Bağdad, Derne, Derteng'ten, Basra'ya kadar 6 bin Kürd aşiret ve kabilelerin bulunduğunu belirtir:

“*Cânibi şimâlde diyârı Erzurûm'dan diyârı Van'dan diyârı Hakkarî ve Cizre ve İmâdiyye ve Musul ve Şehrezûl ve Harîr ve Ardalân ve Bağdâd ve Derne ve Derteng ve ta Basra'ya varınca yetmiş konak yer Kürdistan u sengistan add olunur kim İrakî Arab ile Âli Osmân mâbeyninde bu kûhu bülendler içre altı bin aded aşâ'ir ü kabâ'ili Ekrâd seddi sedîd olmasa kavmi Acem diyârı Rûm'a istflâ etmeleri emri sehl idi*” (Evliyâ Çelebi, 2000: 55)

Çelebi, “6 bin mîr-i aşâir” sayısını bir kez daha özellikle vurgular.¹² Aradaki yüz yıllık farkla 400'den fazla mîr-i aşiret sayısının 6 bine artışı oldukça ilgi çekici olup bu durumu iki şekilde yorumlamak mümkündür. Birincisi ilk dönem tahrirlerinde

10 - İstimalet siyaseti, kendisine meyl ettirme ve cazib hale getirerek gönül almaya çalışmaktır. Osmanlının fethettiği yerlerde halkı inançlarında serbest bırakmak, vergi toplamada kolaylık sağlamak ve düşmanlarına karşı gözetmek şeklindeki siyaset tarzıyla onların devletle olan bağımlı güçlendirme siyasetidir. Bk. Mücteba İlgürel, 2001: 362-362. Bununla birlikte İstimalet siyasetinin devletin bir ihşanı olmaktan ziyade sağladığı fayda açısından uygulanmasının bir zorunluluk olduğu tesbiti için ayrıca bk. Halil İnalçık, 2010: 12-13; Benzer bir yorum için bk. İkinci, 2022.

11 - Konfederasyon ve emîrlik tabirleri aşiret birliklerinin oluşturdukları üst yapılar için uygun bir tanım olarak kullanılmaktadır. Bk. Madawi Al-Rasheed, 2013: 212; Martin Van Bruinessen, 2013: 161.

12 - Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesinin özellikle 4. cild ile ilgili taramamızda başkaca birçok naklettiği istatistik verilerini 6'lı rakamlar şeklinde ve en çok da “altı bin” rakamı ile verdiği göze çarpmaktadır. Bu durum üzerinde ayrıca durulması ve yorumlanması gereken ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bu rakamlara şüpheli yaklaşılsa bile Osmanlı dönemi “Memalik-i Kürdistan”da hakimiyetin yaygınlaştığı ve tahririn sıklaştığı ve böylece aşiret sayısının artmış olduğu gerçeğine ters bir durum oluşturacağı düşünülemez. Her ne kadar rakamların aynılığı veriler üzerinde şüphe oluşturduğu gerçeği yadsınmazsa da bize göre Evliya belirli bir çokluğu ifade etmede kendisine göre bir standard belirlemiş olmalıdır. Bu ifadeyle 6 bin sayısının sayılan şeye göre daha az ya da daha fazla olmadığı ancak belirli bir oranı ifade etmek üzere Evliya'nın bir standardı olarak ele almakta fayda görmekteyiz. Bk. “altı bin pare”, Evliyâ Çelebi, 2000: 24; “altı bin mektebi tflân” s. 123; “Bu rbâtın cirmi altı bin adumdur.” s. 129; “altı bin mikdân güzîde askeri müsellah” s. 134; “Van kal'ası kulu altı bin kuldur....” kal'ai Vastân kulları dahi cümle altı bin kuldur.” s. 157.

mîr-i aşiret statüsünün her aşirete tanınmamış olması ve ayrıca bölgede gerçekçi bir sayım yapılmamış olması ihtimalidir. Diğeri de kuvvetle muhtemel aradaki yüz yıllık sürede Osmanlı iktidarının belirtilen yerlerde pekişerek tahrire yansması yani sayım geleneğinin buralarda istikrara kavuşmasından kaynaklanmış olmasıdır.

Tahrir defterlerine mîr-i aşair ifadesiyle giren birçok kayıt olmakla birlikte bunlardan birine yer verilebilir. Bunlardan Çermik livasında: “*Cemaat-i Ekrâd-ı aşiret-i Kiki tabi-i Celaleddin kethüda, hane 32, mücerred 3 hasıl 977*” şeklinde Kiki Aşireti’ne dair bir kayıt mevcuttur (TD 998, s. 123’ten akt: Ünal, 2006: 281-298.). Diyarbekir Ahkam defterindeki bir kayıta Kürdeli aşireti mîr-i aşiretleri olan Ali’nin kendilerine yine mîr-i aşiret olarak tayini konusunda ricacı olmuşlardır. Çünkü “*Hazo (günümüzde Kozluk) hakimi olan Saruhan bila-sebep olub mezburaya hayf ol*”muştur. Şayet kendilerinden beklenen uhdelere olan malı sal be sal eda ettirmek isteniyorsa Ali’nin tekrar mîr-i aşiret yapılmasını istemişlerdir. Aksi takdirde “perakende olup dağılırız” demişlerdir. Bunun üzerine Diyarbekir beylerbeyisi mal-i mîriye zarar geleceğine Ali’nin tekrar mîr-i aşiret kalmasını uygun görmüştür (Kepeci 88, 395’ten akt: Ünal, 2006: 293).

3. MADUNDAN MAKBULE-MAKBULDEN MADUNA BİR DÖNGÜ: EŞKIYALIKTAN MAKBULE-MÎR-İ AŞİRETLİKTE EŞKIYALAŞMAYA

Osmanlı Devleti’nin, idari olarak mîr-i aşiret biçiminde tasnif ettiği aşiretlerden bir beklentisi de bu aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına olan hareketlerinde çevrelerine zarar vermemeleriydi. Bu sebeple aşiretin mîrine/reisine iskanbaşılık payesi vermek suretiyle aşiretler mümkün olduğunca iskan edilmeye çalışılmıştır.¹³ Ancak aşiretlerin yatay hareketliliğinin yanında iskan siyaseti tek başına bir çözüm olamamaktaydı. Çünkü aşiretin geçim kaynağının temeli olan hayvancılık, devlet açısından bir vergi ünitesi birimi olarak aynı oranda talan ekonomisinin baş aktörüne dönüşmekteydi. Bölgede çöl ya da kırsal olsun talan işi hem Urban hem Ekrad aşiretleri açısından yaşamsal bir adet olarak görülmüştür. Zira aşiretler gerek vergi dönemlerinde gerek sair zamanlarda gerçekleştirdikleri hayvan talanı işini bir meslek ya da övünç kültürünün bir parçası addetmekteydi. Ne var ki talan, başlı başına bir tatsız hadise olmasının yanında öfke, hınc ve intikam duygularını körüklemekte ve beraberinde katle, hane yakmak gibi mala-mülke zarar vermeye ve eşya gasbına varana dek geniş ölçekte bir eşkiyalık hareketine dönüşebilmekteydi. Bu durum devlet ve kanunlar nezdinde şakavet ve eşkiyalık olarak tanımlanırken, aşiretler için vaka-i adiyeden ve hayatlarının bir normali olarak görülmekteydi.¹⁴

3.1. Milli Timur Paşa

13 - Hükümetin aşiret reisleri için belirlediği sıfat olarak gerek iskanbaşılık gerekse kethüdalık, aşiretlerin iskanını, düzenini sağlamak işlevini görmekteydi. Mesela, iskanbaşılar yaylak-kışlak hareketliliğinde arazilere verilen zararlar sebebiyle aşiretlerin hareketlerinden sorumlu tutulur ve ceza olarak nezir akçesi ödetilirdi. Bkz. Ekinci, 2017: 53-54, 131, C. ML., 4391; C. ML., 474/19332; AE. SOSM. III, 6/350; Gündüz, 2010: 51-53; Halaçoğlu, 2006: 38 ve dp. 266.

14 - Bayezidi, 2012: 44-47, 53-57, 62-64, 85-89, 97, 128-129; Aşiret kültüründe gasb ve hırsızlığın sıradan suçlar olmak bir yana kahramanlık ve övünç kaynağı sayılmasına dair bir takım örnekler bulunmaktadır. Bunlardan birini Ercan Gümüş’ün Millingen’den iktibasla naklettiği çalışmasında görmek mümkündür. Nitekim söz konusu örnekte durum hırsızlık ve gasbın da bir adım ötesine geçilmiş ve Van çevresinden bir aşiretin rüesası ve mensupları İngiliz hükümetinden mukavele karşılığı aldıkları zahire borcunu ödememeyi bir övünç anlatısına çevirmişlerdir. Ayrıntılar için bkz; Gümüş, 2019: 131.

Osmanlı hükümetince mîr-i aşiret ünvanı tevcih edilmiş aşiretlerden biri de Milli Aşirettir. Hükümet bu aşirete reis olanları mîr-i aşiret/iskanbaşı olarak tayin etmiştir. Bu aşiret reislerinden Timur Ağa'nın makbulden eşkıyalığa giden serüveni meseleye ilgi çekici bir örnek oluşturur. Aşiretin bağlılığını ve kontrolünü temin etmek sebebiyle 18. yüzyılın ortalarında hükümet tarafından İstanbul'da rehin¹⁵ tutulduğu anlaşılan Timur Ağa bir süre sonra aşiretine döndürülür.¹⁶ Kendisinden beklenen misyon da aşiretin bulunduğu coğrafyada devlete olan bağlılığın ve sadakatin pekiştirilmesidir. Keza nitelik ve boyut olarak konfederatif yapıdaki bağlarıyla birlikte bu çapta bir aşiretin çevredeki asayişin hükümetin arzu ettiği kontrol ölçeğine getirilmesi olağanüstü önemdedi. Aşiretin etki alanı olarak Şam'ın kuzeyinden Urfa, Mardin, Diyarbakir ve Harput kırsalına kadar ve hatta ötesine uzayan yaylak-kışlak biçimindeki yatay hareketliliği tarım üretimine ve yerleşiklerin vergi ünitelerine zararı önemli bir mesele teşkil etmekteydi. Zira bu tür zararların kapsamı aşiretin bilinçli bir hareketi şeklinde geliştiğinde hükümet eşkıyalık terminolojisi hattında bunlar üzerinde tedib siyasetini izlemekteydi. Tedib siyasetini ise ya reisi azlederek ona alternatif bir hanedan üyesini iskanbaşı sıfatıyla tayin ederek ya da yola gelmez kanaati pekiştiğinde askeri yollar ile işletmekteydi.

Nitekim tüm bu sebeplerle başlarda hükümetle uyumlu olan siyaseti sonucunda 1761 senesinde Milli Timur Ağa "iskanbaşı" ünvanıyla aşiretin idaresinde devlet nezdinde resmi tanınırlığını elde etmiştir.¹⁷ Ancak bu uyumun pek fazla sürmediği vesikalardan anlaşılmaktadır. Hükümette Timur Ağa'nın aşiretini iskan etmek için yeterince uğraşmadığı ve buna yanaşmadığı kanaati oluşmuştur. Ayrıca onun Ruha/Urfa ve dolaylarındaki köylere yönelik talan ve çaretleri de bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu gerekçelerle Timur Ağa iskanbaşılıktan azledildi. Bu kez aşiretin başına önce aşiretin hanedan üyelerinden Sadun Bey atandı. Ancak o da benzer gerekçelerle bir müddet sonra azledildi ve yerine Ömer Bey atandı (Ekinci, 2017: 135; C.DH., 242/12073). Ömer Bey hanedandı ve Timur Ağa'nın dayısıydı. 1789 senesinde Timur Ağa, Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa ile aralarında geçen yerel bir çatışmada onu yener. O vakit Ömer Bey'in de aşireti halkıyla Bingöl yaylalarından dönüş yolunda Harput ile Palu arasında konakladıkları sırada halka zulmettiği not edilir (Ekinci, 2017: 137; C. DH., 97/4831, leff 1/2; C. ZB., 86/4263). Aşiret kontrolsüzlüğü ve hükümetin iskan talebine uyumsuz siyaseti gerekçeleriyle hükümetle arası bozulan Ömer Bey de iskanbaşılıktan azledilir ve yerine Sadun Bey tekrar atanır. Bunda aşiretinin Sadun Bey'e olan teveccühü ve hükümete olan ısrarlı talepleri de etkili olmuştur. Bunun üzerine Milli Timur Ağa ise hükümetin aşireti üzerindeki tasarrufunu onaylamaz. Aşiretin kendisine bağlı olan hatırı sayılı bir kitleyle çevrede giriştiği talan mallarıyla Diyarbakir ve Mardin dolaylarında seyr ü sefer eder. Milli Timur Ağa artık hükümet gözünde frarı bir eşkıya hükmündedir. Hem Diyarbakir valiliğine hem de Rakka beylerbeyiliğine görüldüğü yerde hükümete sığınma ihtimaline göz yumulmaması, talan mallarının sahiplerine verilmesi ve kendisinin Diyarbakir ve Rakka sınırlarındayken kalebind edilm-

15 - Bağımsız gruplar üzerinde kontrol mekanizması kurma stratejisinin bir ayağı olarak yönetici ailenin oğlunu merkezde tutma şeklindeki rehin siyaseti tarih boyunca birçok devlet uygulanmıştır. Bkz. Dinç, 2017: 97-134; Söylemez, 2019: 84-109; Ekinci, 2017: 134.

16 - Her ne kadar Zeki Bey, Timur'un geri dönüşünün onun kendi inisiyatifıyla gerçekleşmiş gibi belirtmiş de bu durum rehin siyasetinin mantığına uygun değildir. Timur'un geri dönüşünde başlarda aşiretinin siyasetini hükümetle uyumlu çizgide yürütmesi de bu görüşü doğrular niteliktedir. Bkz. Mehmed Emin Zeki Bey, 1998: 218; Mehmed Süreyya, 1996: 1635; Ekinci, 2017: 134-135.

17 - "Şaki-i mezburun otuz bir senede cem' eylediği emval ve eşyası bi'l-küllüye arzen telef olub.." Vesikadaki tarih 1792 olup 1792-31=1761 senesinde Timur Ağa aşiretin reisi/iskanbaşı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. HAT. 1402/56594; C.DH. 222/11094.

esi/tutuklanması açıkça belirtilir. Bununla birlikte onun özellikle Mardin dolaylarında iken yakalanmaması buraya mübaşir gönderilmemesi sıkı sıkıya tenbih edilir (Ekinci, 2017: 135-136; C. DH., 242/12073). Buradaki tenbih ve temkin ikazının arka planında aşiretinin Milli Timur'a çok bağlı ve önemli bir kitlesinin askerlerle ciddi ve ölümcül bir çatışmaya yol açacağı ihtimali ön plana çıkmaktadır. Bu da hükümetin her ne kadar aşirete hanedan üyelerinden bir reis atarsa atasın aşiretin genel çoğunluğunun böylesi bir zoru kabule yanaşmadığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bununla birlikte hükümet de zora, şiddete başvurmadan ve huzursuzluğu en az zararlı telafi etmeye yönelik tasarrufta bulunmuştur. Bu siyaset onun nerelerde tutuklanıp tutuklanmaması gerektiğine ilişkin incelikli hesaplara girişilmesinden anlaşılabilir. Zira bir aşiret kitlesini topyekun tedib etmektense doğrudan reisin tasfiyesine odaklanan bir siyaset izlenmiştir.

Aşiretlere iskanbaşı olarak belirlenen aşiret reisleri hükümetin beklentilerini tam olarak karşılayamamışlardır. Bunun altında bilinçli bir tercihin olduğu gerçekliği yadsınamaz. Zira aşiret reisleri kalabalık aşiret yekununun konar-göçerlik sahalarındaki sınırlı mera kaynakları üzerinde sık sık çevre aşiretlerle şiddetli ve ölümcül bir rekabete girmek zorunda kalmışlardır. Hatta aşiret reisinin kendi topluluğunda bir reis olarak kalması alan hakimiyetindeki karizmatik liderlik kabiliyetiyle eşdeğer görülmüştür. Ne var ki reisler bu var oluş döngüsünde doğal sonuçlarla girilen tahakküm kurma siyasetinin talan, ihrak, katil vb. diyalektiğiyle hükümetin iskan gibi düzen tesis talepleri arasında sıkışıp eşkıyalık sarkacında salınmışlardır. Dolayısıyla burada eşkıyalıkla tanımlanan sınırların ve hadiselerin özünde eşkıyalığa kalkışan ile eşkıyalıkla özdeşleştirilen nesne arasında konuya bakışta bir farklılık mevcuttur. Yani aşiretin eşkıyalığa ve devletin eşkıyalığa olan tutum ve bakış açılarında tabandan bir zıtlık ilişkisi vardır. Aşiret için bu davranış kalıplarının altında yatan temel etken, hayata tutunma ve övünç duyulacak bir mesele iken devlet için nizamı temelden sarsan bir olgudur. Aşiret için varlık sebebi olarak görülen, devlet için ortadan kaldırılması gereken bir sonucu doğurur. Silahlı güce ve zora başvurma hakkını hegemonik ilkelerle kanun koyucu tekeli elinde tutan vasfıyla devlet, kendisini aynı hegemonik ilişkilerle taklide yaşanan yapıyı eşkıya olarak tarif eder ve onun bu hegemonyadan nemalanmasını ve paylaşılmasını şiddet zoruyla reddeder. Şiddetin kanuni çerçevesini belirleyen aktör olarak devlet, otoritesini sarsan ve tahakkümüne ortak çıkan aşiret şiddetini kendi çıkarına ve varlığına kasteden eşkıyalık olarak kodlar. Burada yaylak-kışlak alanda hayvanlarını otlatarak yaşama devam etme olgusu ve buralara hakim olma arzusuyla bir aşiret yapısının semi devlet görüntüsü çizdiği vurgulanmaktadır. Ancak o aşiret ne eşkıyalıkla tanımlanan bu sıfatı tanımaya yanaşır ne de zor kullanma tekelinin sahibi olan devlet, hegemonyasını başka bir yapıyla paylaşımına izin verir.

Eşkıyayı "*kanun dışında kalan*" olarak tarif eden Hobbsawm'a göre, eşkıyalık/haydutluk ya da eşkıyalaşma şartları köylü toplumlarında sınıf, servet ve güç dağılımı ilişkilerinde ortaya çıkan bir olgudur. Gramsci ise 20. yüzyılın başlarındaki Sardunya özelinde sınıf mücadelesi haydutluğunu şantaj, arazi kundaklama, hayvan gasbı, kadın-çocuk kaçırma ve idari kurumlara saldırı gibi durumların içiçeliği üzerinden belirler. Alan hakimiyeti iddiasında bulunulan noktalar üzerinde rekabet edemediği uzakta-ki bir hükümeti kabul etmeme/hoşnutsuzluk algısı da eşkıyalığın davranış kalıpları açısından önemli bir vurgudur (Pigliaru, 1975: 419'dan akt: Hobsawm, 2011: 11). Bu sebeple eşkıyalık olgusu iktidarın istikrarsız, zayıf olduğu ya da dirençle karşılaşarak tanınmadığı bölgelerde ve dönemlerde ortaya çıkar (Hobsawm, 2011: 21).

Eşkıyalığın potansiyel kaynağının güç noksanlığından neşet ettiği belirlenmiştir (Hobsbawm, 2011: 20). Devletsiz toplumlarda bir fenomen olarak eşkıyalık kavramından bahsedilemeyeceği, öldürme eyleminin faillerinin de kanun kaçakçısı değil, bilakis bir savaşı olarak görüldükleri ifade edilmiştir. Hatta şakavetle suçlanan tipolojilerin kanun kaçağı sayılarak ceza almaları, ancak onların tam olarak tanımadıkları bir hukuk düzeninde geçerli olabilmektedir.¹⁸ Hükümetin Anadolu'nun şarkında "eşkıyalık" tabirine dair yaklaşımıyla ilgili gelişimine teorik bir tutum benzerliği bulmak açısından ve genel olarak sosyal eşkıyalığı teorize eden çerçevesinin yanında Hobsbawm, bir yerde bu meseleye ilişkin az da olsa bir değerlendirme bırakmıştır. O bu konuyla ilgili: "gelecekteki kırsal sınıflı toplumların başka kırsal örneğin göçebe ya da yayla devletine karşı yerleşik tarıma geçmiş ya da kentsel ya da yabancı sınıflı toplumlar, devletler ya da rejimlere karşı direnç gösterdikleri zamanlarda da kendisini gösterebilir." der (Hobsbawm, 2011:10). Her ne kadar yapı olarak sebep benzerliği gösteriyor gibi dursa da aslında o, burada konargöçerin kırdan devlete karşı olan direncini değil; tarımcı ve kentlilerin devlete karşı direncini tarif eder. Yani bu yönüyle aşiret toplumunun kendi sahasında hegemonik muktedir olma direncini tam olarak ifade ettiği söylenemez.¹⁹ Eşkıyalık onu tarif eden, kullanan sistem ve taraflar açısından sistematik işlevsel bir araca dönüşmektedir. Bu noktada bir saha üzerindeki hegemonik rekabetin tarif edilen kesiminde yer alan için belirlenmiş bir aparatır. Saha onu sahiplenme arzusundaki aşireti daha kudretli devlet karşısında dönüşüme uğradığı bir nesne olarak konumlandırır. Önce madunlaşmaya iter ve nihayetinde makbul olacak şekilde sisteme eklemelenmeyi doğurur. Sisteme eklemelenmiş aşiret baki, muhalif riyaset ise madunlaşmış olarak tasfiyeye uğramıştır.

Hükümetin Anadolu'nun doğusunda hakimiyet ağırlığının azaldığını hissettikleri dönemlerde vesikalarda yer aldığı üzere aşiret yapılarının "başına buyruk" ya da bağımsız bir siyaset izlemeye meylettikleri görülmektedir. Bu tür bağımsız manevralara özellikle Osmanlı Devleti'nin başka devletlerle olan savaş dönemlerinde çokça rastlanmaktadır. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında buna benzer bir aşiret siyaset tarzı belirlenmiştir. Hükümetin Osmanlı-Rus savaşına odaklanmasıyla bölge nüfuzunda zedelenmelere yol açmıştır. Böylece Savaşlarla meşguliyetin sonucunda bölgedeki istikrarsızlık atmosferini kendi payına değerlendiren aşiretler olmuştur. Milli Aşireti reisi Timur Bey'in, çevre köy ve kasabalardaki vergi ve tumar gelirlerini kişisel servetine kattığı ve bu sebeple memur maaşlarının ödenememesine yol açtığı rapor edilmiştir. Onun, Diyarbekir ve Rakka eyaletlerindeki idareciler üzerinde belirli bir nüfuz kurduğu anlaşılmaktadır. Bu ve benzeri hareketleriyle Milli Timur Bey, nihayetinde iskanbaşılık vazifesinden azl edilmiştir. Ancak onun lehine yaşanan bazı gelişmeler hükümetin ona olan ihtiyacını arttırmıştır. 1776'da İran ile Osmanlı ilişkileri bozulmuş ve durum savaşa evrilmiştir. Bağdad Valisi Süleyman Paşa Timur Ağa'nın tekrar iskanbaşılığa tayinini sağlamış ve kendisinden aşireti kuvvetlerinden bin kişilik kuvvetle İran'a karşı olan savaşa destek sağlamasını: "...Millü Aşireti beyzadelerinden Timur zîde kadruhu...Sen ki mîr-i muma ileyhşin. Vak'a-i

18 - Eşkıyalıkla ve buna dair kanunlarla ilgili devletsiz İskoç ve devletli İngiliz algısı çatışmasına dair verilen bir örnek hayli ilgi çekicidir: Dağlık tepelerde sığır yetiştiriciliği yapan bir İskoç ile aynı işi yapan bir İngiliz köylüsü mera üzerinden bir tartışmaya girerler. İngiliz tek hamleyle İskoçu yere serer. İskoç ise kalkarak İngiliz'i öldürür. Konu İngiliz mahkemelerine intikal eder. İngiliz hakim jüriye İngilizin saldırısına karşı öc alma sonucu yaşanan ölümün, İskoç adetlerine göre normal kabul edilmesi gerektiğini, katil olarak görülemeyeceğini, hatta görevini yerine getirdiği saptamasında bulunur. Ancak Birleşik Krallık hukukuna göre, jürinin elindeki tek seçenek İskoçu bir katil olarak mahkum ettirmek olur. Walter Scott, *Two Drovers*'tan aktaran: Hobsbawm, 2011: 8-9. ve bkz. dipnotu.

19 - Belki kısmen İngilizlerin sistem dışına iterek "eşkıyalılaştırdığı" İskoçların Macgregor hanedanı ve onun ünlü liderlerinden Rob Roy'un siyaset dışına itilmişlikten sistemdeki içeridekilere (Montrose dükküne) karşı "direnç" eşkıyalık kalıbı için meseleyi anlamak açısından bir nebze benzerlik oluşturabilir. Bkz Hobsbawm, 2011: 134.

*gaile-i A'câm...mukteza-yı taahhüd üzere seri'an ve acilen Millü Aşireti ve aşiret-i merkum-
eye muzâf kaba'il-i müteferrikadan seçî'...bahadır..asker tedarik” etmesini talep etmiştir.²⁰*

Timur Ağa'nın daha sonra da Eğil ve Ergani kazalarına bağlı köyleri yağmalamaya ve şakavetine devam ettiği bildirilmiştir. Bu kez hükümet Bağdad Valisi Süleyman Paşa'dan onu durdurmaya yönelik tedbirler almasını ister. Paşa doğrudan kendi askerlerinden değil ama Milli Aşireti'ne muhalif bir başka aşiretten yararlanma yoluna gider. Bağdad'da El-Ubeyd aşiretinin yerleşik bir kolu olan Şavizadeleri onun üzerine yollar. Milliler burada yenilir ve öyle ki Habur'da bulunan erzak ambarlarını bırakmak zorunda kalırlar. Bu arada hükümet kanadında taktik hamleler geliştirmek üzere planlar yapılır. Milli aşiretinde Timur Ağa'ya rakip bir hanedan üyesinin ona karşı kullanılması gibi fikirler ileri sürülür. Öyle ki biraderi olarak gösterilen Sadun Bey'in alternatif olarak Milli Aşireti'ne reis yapılması düşünülür. Bir başka çare olarak Maden Emni tarafından ortaya konan fikirde Timur Ağa'nın zehirlenmesi öngörülür. Hatta bu taktiği Sultan 3. Selim uygun görerek onaylasa da bu tür hamlelerin hiçbiri Timur Ağa'nın gayet tedbirli davranması sonucu başarıya ulaşmaz.²¹ Yine de bu kez aşiret hanedanında rakip konumdaki İbrahim Bey iskanbaşı olarak atanır. Diyarbakır ve çevredeki otuz bin yekûna varan bir güç oluşturan aşiretler ona karşı saldırılır. Timur Ağa büyük bir yenilgi alır ve kaçır. Sadun Bey idam edilir.²² Timur Ağa bir müddet İskânbaşı İbrahim Bey'in yanında saklanır. Baskıların artmasıyla Şam havalisine doğru gider. 1795 yılında hükümetle arasını yapmasını ve affedilmesinde Vali Süleyman Paşa'dan aracı olmasını ister. Bu arada Rakka valisi tarafından 31.389 aded ecnas altınlık hazinesi açığa çıkarılarak İstanbul'a gönderilir. Aslında hem siyasi hem ekonomik olarak aldığı darbeler rağmen hükümetin Timur Ağa gibi aşiretler arasında dirayetli ve muktedir birine ihtiyacı vardı. Milli Timur Ağa, Bağdad'dan Musul'a oradan Haleb'e ve İstanbul'a kadar uzanan transit ticaretin kesintisiz ve güvenli bir şekilde yapılabilmesini sağlayabilme kabiliyetinin yanında çevredeki aşiretlerin tahripkar hallerini ele alıp düzeni sağlayacak yeteneğe de sahip biriydi. Hükümetin bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın aracılığıyla Timur Ağa 1800 yılında vezir olarak Rakka valiliğine atanır ve “paşa” ünvanını alarak tekrar akredite olur. Ancak Timur Paşa'nın madunluktan makbule geçişi bu kez de uzun sürmez. Çok geçmeden gerek El-Ubeyd ve gerekse kendisine ihanet ettiğini düşündüğü çevrelerle tekrar çatışmaya girer. El-Ubeyd ittifak kurduğu Arab aşiretleriyle Timur'u bozguna uğratar ve büyük oranda Milli Aşireti'nin mal mülk ile ağnamını yağmalar. Timur Paşa elde ettiği makbul olma durumunu aşireti ve iktidarı uğruna kullanmakla, taktik hatasıyla ve belki de yenilmesiyle hükümetin gözünden düşer. Çünkü Timur ağayı paşa yapan durum Rakka ve çevresindeki gerek Arab gerekse Kürd tüm aşiretler üzerinde düzeni tesis edecek biri olduğuna olan inançtı. Yaşanan yenilgiyle bu ihtiyacı sağlayacak kapasite ortadan kalkmış olur ve ardından destekçisi olan Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın da ölümü ile tekrar ortadan kaldırılmasına yöne-

20 - Ekinci, 2017: 136; Ahmed Cevdet Paşa, 1309: 60, Ahmed Cevdet Paşa, 1278: 341; C. DH., 222/11094; Timur Ağa'dan asker talebi için bkz. C. AS., 1061/46691.

21 - C. DH., 97/4831, leff 1/2; C. ZB., 86/4263; HAT, 27/1294; Ahmed Cevdet Paşa, 1278: 341; HAT., 1414/57707, HAT., 1402/56594; Mehmed Emin Zeki, 2002: 154.

22 - Timur Paşa'nın bir türlü ele geçirilememesi, kendisine karşı ikilik çıkarmada kullanılmak istenen hanedan üyelerinin ondan yana destek çıkmaları hükümet politikalarını boşa çıkarır. Aşiretin gerek iskana olan muhalif tutumları gerekse çevrede oluşturdukları tahribat mevcut öfkeyi artırır. Bir noktada Timur Paşa'nın gücünü kırmak teslimat zorlamak gibi beklentilerle hükümet Timur Paşa'ya olan öfkeyle Derviş el- Mahmud ile amcasının oğlu Beşar Paşa'nın oğlu olan Sa'dun beyleri, Rakka Valisi Hüseyin Paşa eliyle idam ettirir ve başları İstanbul'a yollar. “Şaki'i mezbur Münhezimen firar idüb biraderi Derviş ile Beşar Paşa hafidi Sa'dun'un ser-i maktu'larını bundan akdemce Dersaadet'e irsal etmiş...” , bkz. HAT., 1402/56594; HAT, 1414, 57707; Ekinci, 2017: 106.

lik girişimler artar. Bunun üzerine Timur Paşa derviş kılığına girerek izini tekrar kaybet-
tirir. Ancak bilahare ele almak için girişimlerde bulunduğu Milli aşireti idaresini ise bu
kez hanedandan Eyub Bey'e kaptırır.²³

Devlet ya da kanun yapıcı iktidar sahipleri, hakimiyet tesis etmek istediği bir toprak
parçasında kan bağına dayalı aşiretler, cemaatler ve grupların dışında bağımsız me-
murlar aracılığıyla merkeze sadık bir idare oluşturmak zorundaydı. Bu yolla yerel ku-
rum, eşraf ve elitlerin güçlerini kırmak amaçlanmıştır. Bu geleneksel siyasetin yanında
Barkey, Osmanlı devlet pratiğinde devletin eşkıyalarla çatışmaktansa kendisiyle
bütünleştiğini ileri sürer.²⁴ Timur Paşa örneğinde ortaya çıkan durum onun hüküme-
tin ihtiyacına uygun koşullarda iskanbaşılık ya da karşılaması beklenenin oransal
büyüklüğü paşa sıfatıyla taltif edilerek anılmasıdır. Aşiretlerin iskanının özendirilmesi,
tarımsal arazilerin ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasına ilişkindir. Tüm bun-
lardan istenen fayda ise kırsalda otokontrol mekanizmasının bizzat onu bozan aşiretler
eliyle reorganize edilmesidir.

Birtakım aşiret olaylarına karşı devlet doğrudan tedib mekanizmasını işletmemiştir.
Bunun yerine meselenin önce sebeplerini öğrenmeye yönelik tahkikat başlatmıştır.
Tahkikatın sonucuna dair mesele belirli çerçevede aydınlatıldığında da hükümetin
yine doğrudan tedib ve tecziyeye yönelmediği görülmektedir. Burada Barkey'in deyimi-
yle devletin çatışmaktansa bütünleştirici pragmatist bir politika izlediği belirlenebilir.
Kırsalda aşiret kitlelerine yönelik doğrudan bir bastırma hareketi, öngörülemez
bir küstürme ihtimaline yol açabilirdi. Bu durumda daha kestirme bir yöntem olarak
aşiret reisinin tedibine yönelinmiştir. Bu gerçekleşmediği durumda da Timur Paşa had-
isesinde olduğu üzere aşiret reisinin/iskanbaşısının azli veya alternatif bir reisin öne
çıkartılmasıyla ikilik çıkarma gibi yöntemler izlenmiştir.

4. 19. YÜZYILDA OCAKLILAR VE AŞİRETLİLERİN HEGEMONYA ARZUSU: DEVLET GÖZÜYLE MÜTEGALLİBELİĞİN/EŞKİYALİĞİN POTANSİYEL UNSURLARI

Osmanlı-İran sınırındaki ocaklık veya aşiret türündeki yapılar iki devlet arasında
kalan bu ara coğrafyada muktedir olarak ayakta kalabilmek uğruna ikisinden birine
meyletmişlerdir. Buna göre diğerine karşı biri lehine tampon vazifesi görmüşlerdir. Bir
tabi/metbu ilişkisi geliştirerek mümkün olduğu kadar topraklarında tasarruf etmeye
gayret göstermişlerdir. Her iki devlet için metbulukta zayıflık potansiyel bir eşkıyalık
unsuru oluşturmuştur. Metbuluk bir makbul olma durumunu, metbuluktaki kırılma
eşkıyalaşma ve madun durumunu temsil etmektedir.

4.1. Mahmudî Mîri Mehmed Emin Bey

Bir tâbinin tutumunda metbuu olduğu devletle olan ilişkisinde dönemin koşullarına
bağlı olarak değişiklikler gözlemlenebilmektedir. Mesela Hakkari'nin kuzeyinde İran ile
Van arasında kalan sahada bulunan Mahmudî Beyliği uzun bir süre her iki devlet arasında
önemli bir role sahip olmuştur. Mahmudî mîri Osmanlı'ya tabi bir ocaklık iken amcazadesi

23 - Ekinci, 2017: 138-142; Tikici, 2010: 58, 61; Üner, 2009: 179-187; Mehmed Hurşid Paşa, 1997: 169-171; Ahmed Cevdet
Paşa, 1278: 343; Ahmed Cevdet Paşa, 1288: 170, 355-356; Ali Emîri, CD 2522: 237a.

24 - Barkey, 2015: 3. Ancak bu makalede buna uymayan pratiklerin de var olabileceği standard tekdüze bir uygulamanın
olmadığı örnekler de işlenmiştir.

Musa Han ise Kotur idarecisi olarak İran'a metbuiyetini bildirmişti. Çelişik gibi görünen bu ikili tabiyet ilişkisi her iki tarafla iyi ilişkiler yürüterek ayakta kalabilme siyasetinin tezahürü olarak görülmelidir. Ne var ki 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Mahmudî beyliği eski gücünü yitirmiş ve zayıflamış bir haldeydi. 1827'lerde İran bölgeden çekilmiş ve Mahmudî mîri Mehmed Emin Bey ise Erzurum valisi aracılığıyla Osmanlı'ya metbuiyetini bildirmeye ve bu yönde niyetini göstermeye çabalamaktaydı (Hakan. 2011: 53-55).

Erzurum valisi Galip Paşa, merkeze gönderdiği yazıda uzun süreden beri Hoşab ve Hakkari sancak ümerasının başlarına buyruk bir şekilde hareketle ne Erzurum'a ne de Van'a geldiklerini tesbit ettikten sonra Mîr Mehmed Emin Bey'in şimdilerde ise devletin rızasını aradığını ve niyetinin gerçekliğini göstermek için oğlunu dahi kendisine gönderdiğini belirtiyordu. Mehmed Emin Bey'in hasta ve yaşlı olmasına rağmen o da elinde beyliğine, ocaklığına dair ve ecdadından kendisine devreden birtakım eski tumar tevcihat belgeleriyle birlikte Erzurum'a gelmiştir. Hoşab Kalesinin vergisi istendiğinde buranın bilirkişilerce keşfe çıkarıldığı, tamir ve bakım masraflarının yirmi iki bin guruşa mal olacağı tesbit edilmiştir. Mehmed Emin Bey aba an cedd/babadan oğula Devlet-i Âliye'ye hizmete gayret ettiklerini vurgulayarak yaşlılığına ve geçmiş hizmetlerine hürmeten eski tumarların yenilenmesini rica etmiştir. Çevre Kürd beylerine yani akranlarına göre de imtiyazının korunması için kendisine kadimden olduğu üzere mîr-i mîranlık rütbesinin verilmesini istemiştir. Böylece saltanat-ı seniyyeye olan hizmet gücü ve şevkinin artacağını belirtmiştir. Ancak Galip Paşa, Dersaadet'e Mehmed Emin Bey'in tüm isteklerini uygun görmediğini yazar. Mesela halen Van muhafızının bizzat bu rütbede olması sebebiyle ona eşit olmak anlamına geleceğinden mîr-i mîranlık payesinin Mehmed Emin Bey'e verilmesinin uygun olmadığı kanaatini belirtir. Gerçi Mehmed Emin Bey'in elindeki beratlarla göre gah mîr-i mîran gah mîrliva olmaklığı mümkün ama açıkça belirtilmemiş olduğundan ona mîrliva rütbesinin verilmesinin daha uygun olacağını vurgular. Geçmiş beratlarının ise sipahi tumarı olmadığı has biçiminde yine Mîr Mehmed Emin Bey'e ya da oğulları üzerine yenilenmesinin uygun olduğunu ifade eder. Ayrıca Hoşab Kalesi'nin çok gerekli bir yer olması sebebiyle keşifte belirtilen rakamlarla tamirinin yaptırılmasının hatta top ve mühimmatlarla desteklenmesi gerektiğini dile getirir. Dersaadet'in konuya ilişkin cevabı ise Erzurum valisi Galip Paşa'nın aynen işareti üzerine Mehmed Emin Bey'e talep ettiği Mîrmîranlık yerine Mîrlivalık beratı verilmesi şeklinde olmuştur. Aynı zamanda güvenilir bir adam gözetiminde Hoşab Kalesi'nin tamiri teklifi de kabul edilmiştir (HAT., 733/34800, 13.11.1827).

Ara coğrafyada yer alan aynı mîrliğin üyesi akraba beylerden birinin Osmanlı ve diğerinin İran metbuiyetini kabul ettiği bu örnek olayda da görüldüğü üzere, her iki tarafa göre karşıda yer almaklık ya da bağılılıkta zayıflık durumu bir başına buyrukluğa hali olarak resmedilmiştir. Bu durumun bir üst dereceden tanımı genel ifadeyle şakilik olarak tarif edilmiştir. Mahmudî mîri Osmanlı'ya tabi bir ocaklık iken amcazadesi Musa Han ise Kotur idarecisi olarak İran'a metbuiyetini bildirmekle tabi oldukları devlet açısından makbuldürler. Bunun tersi durumunda karşısında yer aldıkları devlet açısından ise şakilik hali ve karşıt devlete metbuiyyet ise düşman tanımını doğurur. Mîr Mehmed Emin Bey başına buyrukluğu sona erdirip Osmanlı'ya metbuluğunu bildirdiğinde talepleri büyük oranda karşılanır. Böylece akredite ve makbul pozisyonunu beyliğini babadan oğula devredecek şekilde tahkim etmenin rahatına kavuşur.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin doğusunda sadece İran'ın değil Rusya'nın yanısıra İngiltere hatta yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın da emellerine sahne olacak

gelişmeler yaşanır. İngilizler Osmanlı İnan sınır anlaşmazlıklarında gözlemci bir taraf olarak bulunurken aslında saha üzerinde sömürgecilik çalışmaları için imkan oluşturmaktaydılar. 1806'da Bağdat'ta Doğu Hind Şirketi'nin bir şubelerini açarak bu emellerine hız kazandırdılar. Şirketin temsilcisi Ric ve yardımcısı Hayn Kürd aşiret reisleri ile ilişkiler geliştirerek politikalarına zemin hazırlamışlardır. Hedeflerinde ne Kürd ne de sınır anlaşmazlığına taraf devletlerin menfaatlerini gözetmek vardı. Bilakis ekonomik beklentilerle Osmanlı ve İnan devletlerinden birer sömürge olarak faydalanmaya gayret ediyorlardı. Bu uğurda arkeolog, politikacı, seyyah kılığında birçok casus faaliyetinde bulunmuşlardır. 1821-22'de İngiliz subaylarından Fraizer, İnan'ın Osmanlı sınır bölgesinde yaptığı yeraltı zenginlikleri incelemesine müteakib Kürd aşiret reisleriyle olan görüşmesini: “Eğer güçlü bir destek bulunursa, Kürdler yaka silktikleri bu idare aleyhine harekete geçmeye uygun pozisyonadılar” diyerek raporlandırıyordu. İngiltere'nin Osmanlı ile İnan üzerindeki nüfuzunu güçlendirme faaliyetleri Rusya ile İngiltere'nin arasını açmıştır. 1828'de İngiliz politikacı Rodon Cissini İstanbul'a gelerek Ruslar'a karşı Osmanlı safında hükümete her tür desteği sunmaya hazır olduklarını belirtti. Bu arada beraberinde getirdiği teknik eleman ve mühendislerle Hind ticaret yoluna İnan üzerinden kısa bir hat kurabilmek için Trabzon-Erzurum-Fırat yolu planı üzerinde keşif çalışmaları yaptı. Planı uygulamak için Kürdistan'a geldiği iki gemiye Fırat ve Dicle isimlerini vermişti. Cissini bu planını daha sonra kitaplaştırmıştır. O, İngiliz pazarlarının düzenlenmesi için İskenderiye'den Diyarbekir'e kadar olan hatta, Musul ve Diyarbekir'e fabrikalar kurulması gibi açık planlar ve izlenecek yöntemleri belirlemiştir. Böylece, İngilizler bu uğurda bölgedeki Kürd aşiretleri üzerinde etkinlikler kurmuşlardır (Halfin, 2008: 38-44).

1828 senesine gelindiğinde Osmanlı Rus ilişkileri bozularak iki devlet arasında savaş belirdiğinde (Ahmed Lütfi Efendi, 1290: 291, 294-297) Osmanlı safında bulunan Botan, Rewandız, Behdınan, Hakkari Kürd ocaklık ve hükümetlerinin sahalarından bu savaşa katılmakta tarafsız kalırken Êzidi Kürdler Rus tarafında yer aldılar. Rus general Paskeviç, bazı kumandanlarını Zilan aşireti reisi Hüseyin Ağa'ya ve Sipkan aşireti reisi Süleyman Ağa'ya göndererek paşalık, mutasarrıflık ve yüz bin ruble altın gibi vaatlerde bulundu. Savaş sahasında kalan Kürd aşiretleri kah Osmanlı kah Rus safında kalarak simbiyotik bir ilişki biçimi geliştirmişlerdir. Ancak Kürd aşiretlerinin çoğunluğu üzerinde belirgin bir başarı elde edemediler. Zira Muş Valisi Emin Paşa ve emrindeki Kürd aşiretleri Osmanlı safında savaştılar. Paskeviç, Kürdler'in bu tutumlarının nedenini savaşı kaybetme ihtimaline karşı Osmanlı idaresine kaldıklarında şiddetli baskılarla karşılaşma korkularına bağlar. Ruslar'ın Kürd aşiretlerine ilişkin algılarına yönelik bir başka yorum da aslında onlara gerek Osmanlı-Rus gerekse İnan-Rus savaşlarında Ruslar'a karşı kullanılan bir savaş yakıtı gözüyle bakıldığıdır. O vakit bu pozisyon Rus yanlısı olarak karşı cephedekilere karşı kullanılması pekala mümkün olabilirdi. Bu durumda 19. yüzyıl Ruslar'ın Kürdlerle gerçek manada ilişkilerinin başlangıcı bu zemine dayanıyordu. Rus Generali Averyanov Ruslar'ın hem İnan hem Osmanlı cephesinde ya Kürd aşiretlerini taraflarına çekmek ya da tarafsız olmaya yöneltmek seçeneklerinde onlara ilişkin politik tutumunu şu şekilde belirtiyordu:

“Kürd aşiretleri ve reislerinin tüm imtiyazlarını koruyarak Rus vatandaşlığına geçmekte serbestiyetleri tanınacak. Vatandaş olmayıp konar-göçerliğe devam etmek isteyenlere dokunulmayacak. Ancak soygunculuk, talan gibi suçlara girişirlerse o vakit şiddetle cezalandırılacaklardır.” (Halfin, 2008: 48-53)

Rus gözünü analiz eden bu görüşte Kürd aşiretleri üzerinde onları eşkıyalıkla tanımlayanın bu üç devletin ortak paydasında devlet denen aygıt ve sistemine entegre olmama durumu olduğu ortaya çıkıyor. Aşiretler devlete metbuiyet, dehalet eder; karşı devlete karşı/muhafif saflarında yer alırsa ve birbirlerine karşı sahada iktidar ve alan mücadelesine girişmezlerse o vakit eşkıyalıkla tanınmama durumu gerçekleşmiş olacaktır. Ayrıca tüm bu savaşlar esnasında Kürd hanedanlarının ve aşiretlerinin Osmanlı safında tutum belirterek metbuiyet ve dahiliyetleriyle makbul olmaklığı pekiştirirlerken tersi durum ise eşkıyalaşma ve maduniyet durumunu ortaya koymuştur. Tarihi seyirde hem bu tür politik tutumlara hem de hükümet tarafından bu tavırlara yönelik fiillere ilişkin metodolojik esasları vesikalar üzerinden takip etmek mümkündür.

1828 senesindeki Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti Diyarbekir ve Rakka dolaylarındaki aşiretlerden destek istemişti. Kürd aşiretlerinin Ruslar'a karşı Erzurum taraflarına savaşmak için gönderilmesi isteniyordu. Bölgede savaşlarda cesaretleriyle meşhur 20 bin miktarında taife-i Ekrad süvarilerinin bir kolayı bulunup gönderilmesi için hayli kafa yoruluyordu. Öyle ki sırf bu işin gerçekleşebilmesi için Milli Aşireti mensubu Tellioğlu Receb Bey'in Diyarbekir mîr-i mîranlığına getirilmesinin getiri ve götürüsü de değerlendiriliyordu. Ancak her ne kadar işe yarasa da sonunda "cibilliyet-i maderzade" endişesiyle zararlı olabileceği ihtimaliyle kendisine isterse Diyarbekir mütesellimliği teklif edilmesi isteniyordu. Tüm bu değerlendirmeler aşiretler üzerinde yapılan tahkikat raporlarına yansınan durumdan kaynaklanıyordu. Zira aynen İran'a karşı olan savaşta gibi aşiretli bu "gazâ ü cihada" katılımda ayak sürüyordu. Hatta Milli Aşireti riyasetine Timur Paşa'dan sonra geçen Eyub Bey kendisine Rakka eyaleti mîr-i mîranlığı tevcih edilirse savaşta destek vereceği şeklinde durumu pazarlık konusu haline getiriyordu:

"Milli mîr-i Aşireti Tellioğlu Receb Bey'in kethudası Ali Ağa birkaç defa gerek Bab-ı Alilerine ve gerek bazı memurin-i mukataat nazırn efendi kulları tarafına celb ile şark canibi için Diyarbekir'den ne mikdar asker verebileceklerine dair sual ve cevab olunarak kethüda-yı merhum vaki olan ifadesinde egerçi Diyarbekir ve Rakka havalilerinde elli-almış binden müteceviz Ekrâd-ı aşâ'ir mevcud ve bunların bû-yı begilerinin yekdiğerine niza'ları zuhurunda birbirlerine muavenetleri der-kâr olub ancak teklîfat-ı aliyeye dair hidematda istihdama alışmadıklarına müte'allik bazı sözler söyleyerek nihayet muma ileyh Receb Bey'in kendü zîr-i idaresinde olan Ekraddan 300 nefer askere taahhüd göstermiş ve kethüda-yı merhumun bazı vasıtalar ile tekrar ağızları araşdırıldıkda tekrar Diyarbekir Valisinden ekser bû-yı begileri mütevahhiş olub müşarün ileyh Diyarbekir'de durdukça bundan ziyade asker çıkarılmayacağını ve guya muma ileyh Receb Bey kullarına Diyarbekir ve Milli İskanbaşısı Eyub Bey'e Rakka Eyaleti rütbe-i mîr-i mîranî ile ihsan buyrulursa her biri lede'l-iktiza 2'şer bin süvari virmeye muktedir olacaklarına dair şeyler söylenmiş" olduğu belirtiliyordu (HAT., 476/23343; Ekinci, 2017: 151).

Bu söylemlerden sonra hakkında merak uyanan Eyub Bey ile ilgili yapılan soruşturmada onun "ma'had" yani tanınan meşhur Milli Timur Paşa'nın oğlu olduğu hatta Aneze Urban aşairi ile çok yakın ilişkilerde olan nüfuzlu bir kişi olduğu rapor ediliyordu.²⁵ Eyub Bey'in hayli nüfuz kazanarak bu tür bir pazarlığa girişmeden önce hükümetle yakın çalıştığı dönemler olmuştur. O, 1803'lerde hükümetin talebi doğrultusunda

25 - Eyub Bey'den Timur Paşa'nın oğlu olarak bahsedilir. Bkz. HAT., 476/23343; Abdüsselam efendi de Eyub Bey'in Timur Paşa'nın oğlu olduğunu belirtir. Bkz. Abdüsselam efendi. 2007: 121; Aşiret anlatılarında Milli Timur Paşa'nın sadece Adule adında tek bir kızı olduğu söylenir. Bu sebeple Eyub Bey'in Timur Paşa'nın oğlu mu yeğeni mi olduğu tartışmalıdır. Sykes'in aşiretliyle olan görüşmelerinden derlediği notlarında yeğeni olduğu belirtilmiştir. Bkz. Sykes, 1915: 319-320. Aydın-Emiroğlu-Özel-Ünsal, 2000: 200-201; Ekinci, 2017: 142.

Osmanlı'ya sorun çıkaran Vehhabi gailisine karşı aşiret kuvvetiyle savaşmıştır. Vehhabilerin müttefikleri olan Gazze ve el-'Ubeyd aşiretleriyle birlikte Bağdad'ı işgal etmeye kalkıştıkları esnada Eyub Bey, Milli Aşireti'nden bir tabur süvarisine serdarlık etmiş, ancak bu savaşta yenilgiye uğramıştır (HAT, 93/3802; Ekinci, 2017: 146). Eyub Bey'in hükümete karşı kendisini pazarlık pozisyonuna konumlandırmasında Vehhabilere karşı merkezi otoritenin zayıfladığı bu tür bir atmosferi kendi lehine okumaya çalıştığı düşünülebilir.

Osmanlı ordusunun modernizasyonu için Prusya'dan istenen, 1838'de sahada olan ve orduyla birlikte hareket eden Yüzbaşı Moltke, Fırat ile Dicle nehri kıyılarındaki bölgede Bab-ı Ali otoritesinin oldukça zayıf bir vaziyette olduğunu belirtiyordu. Öyle ki Osmanlı saltanatı bir "krallıklar, prenslikler ve cumhuriyetler yığını... olup onları Kur'an birliğinden başka bir arada tutan birşeyin olmadığı", İstanbul'a uzak şehirlerin oligarşik idarelere de sahip bir hale dönüştüğünü ve sultan tarafından tekrar hakimiyet altına alınması gerektiğini not ediyordu (Feldmareşal Helmuth von Moltke, 1969: 8, 43-44; Beydilli, 2005: 267-268). II. Mahmud Rusya ile olan savaş halinden çıktıktan bir süre sonra merkez dışında aynen bu aşiretlerde olduğu üzere otoritesini sarsan iktidarına ayak sürüyen eşraf, ayan ve mîr-i aşiretlere karşı planlarını harekete koymaya, onları yola getirmeye başladı (Safraştian, 2007: 57-58). Cevdet Paşa:

"...ama mütegalibeyi yola getirme deyimi birçok yanlış tutum ve işleme yardım ediyordu. Birbirlerini çekemeyenler, birbirini kırmann yoluna düşmüştü. Memleketin suçsuz birçok ileri geleni boşuna öldürülüyordu. Aslında mütegalibeyi kanun çerçevesi içinde yola getirmek gerekirdi. Ama memleketin bütün ileri gelenlerini birer bahane ile kırmak bahçenin çiçeklerini yolup da çırılçplak bırakmak gibidir" diyerek otoriteyi sağlamak uğruna mütegalibe ve "eşkiyayı" ortadan kaldırmanın zararlarına değiniyordu (Ayдын vd. 2000: 196).

Cevdet Paşa'nın kast ettiği zarar, bir mütegalibeden (zorba) boş kalan meydanın hemen bir başkası tarafından ve nasıl dolduracağı tehlikesiyle ya da başıboşluğun daha fazla zararı olacağına yönelik tarihi görmüş olanın sonradan bakışını açıklar. Barkey'in 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı pratiğinin devletin eşkiyalarla çatışmaktansa bütünleşmeyi öne alan (Barkey. 2015: 3) politikaları benimsediğine ilişkin yorumuna 19. yüzyıl düşünüldüğünde zıt bir bağlam ortaya çıkmaktadır. Örnekte görüldüğü üzere farklı dönemlerin özgül karakterleri mütegalibelere, eşkiyalara ilişkin farklı politik modelleri ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan belirli olaylar üzerinden tüm tarihe genelleştirici olgusal bir projeksiyon tutmak yanıltıcı olabilir.

1832'lerde II. Mahmud Kavalalı Mehmed Ali Paşa gailisi ile de uğraşıyordu. Sultan, Kavalalı'nın işgal ettiği Mısır, Hicaz ve Şam gibi yerleri tekrar ele geçirmek için Reşid Mehmet Paşa'yı görevlendirdi. Ancak o, bu savaşlar sırasında esir düştü ve Mısır'dan Fırat nehrine kadar Harput, Mardin ve Diyarbekir dahil olan sahanın Kavalalı'ya verilmesi karşılığında serbest bırakıldı. Reşid Paşa, İstanbul'a döndü ve sultanla görüşmesinde Harput, Mardin ve Diyarbekir dahil Fırat havzasının tekrar alınması ile görevlendirildi. Paşa, bu bölgelerdeki aşiretlerden kuvvetler toplayarak Kavalalı'ya karşı kullanmanın hesabını yapıyordu. Önce Sivas ve ardından Diyarbekir valiliği ile görevlendirildi. Bu dönemde Mardin, Millizade Hacı Esad Bey'in idaresi altındaydı. Reşid Paşa dört aylık bir kuşatmaya rağmen şehri alamayınca Millizade Hacı Esad Bey'in idarede kalmasını kabul ederek onunla uzlaştı. Ancak sonra tekrar Mardin'e geldiğinde Millilerle birlikte hareket ettiği anlaşılan Ömergan Aşireti'ni tedib etti. Millizade Hacı Esad Bey'i de tas-

fiye ederek onu Diyarbekir’de tutuklattı. Mardin saldırısında Osmanlı ordusuna karşı patlatılan mayınlarla birçok asker de bir camiyle birlikte havaya uçtu.²⁶

4.2. Revandız Mîri Muhammed Paşa-Milli Eyub Bey

Aynı dönemlerde devletin Kavalalı ile uğraşmasını fırsat bilen Revandızlı Mîr Muhammed Paşa, Zap nehrinden Zaho, Amediye’ye kadarki alanı hakimiyeti altına aldı. Cizre’deki Azizan hanedanından Bedirhan Bey ile olan rekabetleri sebebiyle onlarla bir ittifaka girmeyen Mîr Muhammed, çevredeki Kürd aşiretlerini kendi idaresi altında birleştirmeye çalışıyordu. Diyarbekir çevresindeki Zırkî beylerinden Timur Bey, Maden ve Egil taraflarındaki Têrkan aşireti ve Mardin’deki Omeryan Aşireti reisleri de Mîr Muhammed’e destek veriyorlardı. Gerek İran gerekse Osmanlı’ya karşı giriştiği bu harekette bir ara İngiliz binbaşısı Şil (tam adı yazılabilir) İngiliz politikalarına uygun olarak iki devleti Mîr Muhammed’e karşı ortak tutum almaya zorladı. Başarılı olamayan iki devlet ittifakının ardından 1837’de Mîr Muhammed, erzak ve su kaynaklarını kesen Reşid Paşa’nın teslim şartlarını kabul ederek yenilgiye uğradı. Revandız başkaldırısının lideri beş altı ay kadar “madun” konumunda İstanbul’da sürgün tutulduktan sonra sultan tarafından “feriklik” “paşalık” ünvanı verilerek tekrar “makbul” konumuna iade edildi. Ancak memleketine dönerken Amasya’da alikonulur ve anlaşıldığı kadarıyla geri dönüşünü hazmedemeyen Bağdad valisi Ali Paşa, Sivas valisi gibi bazı üst düzey bürokratların da katkılarıyla gizemli bir şekilde 1838’de öldürülür. Rus binbaşısı Lihotini, Osmanlı Devleti’nin Kürd aşiretlerini reislerini hoşnut ederek safına çekme başarısını tesbit eder. Kırım Savaşı sırasında aşiretleri Rusya yanlısı bir pozisyon almak konusunda ise çalışmalar yapsa da Osmanlı Devleti kadar başarı sağlayamaz.²⁷ Çünkü Kürdleri Osmanlı halifesine ve cihada sıkı sıkı bağlayan motivasyon olarak dinin tesirinin büyüklüğü yadsınamaz.

Mardin ve çevresinin Kavalalı idaresine girip girmediği konusunda ise Abdüselam Efendi net bir ifade kullanmamaktadır. Ancak Mardin dahil Fırat havzası Kavalalı’ya bırakıldıysa ve Reşid Paşa da bu sebeple salıverildiyse o vakit Mardin’in deki idarecilerin de Kavalalı tesirinde hareket ettiği sonucuna varılabilir. Bu durumda Mardin hakimi olarak bulunan Millizade Hacı Esad Efendi’nin yalnız hareket ettiği söylenemez. Zira Mardin görece olarak bir kent durumunda bu dönemde Millizadeler idaresinde bulunur iken kırsaldaki hakimiyette ise Milli Eyub Bey’in sözü geçiyordu. Yani Milli Aşireti Mardin ve çevresinde hem kent hem kır idaresinde görece bir üstünlük kurmuştur.

Reşid Paşa, Mardin’de idareyi sağlama aldıktan sonra kırsaldaki otoriteyi de ele almak üzere Milli Eyub Bey üzerine yürür. Eyub Bey önünde sonunda bunun olacağını öngörmüştür ve sultandan eman dileyerek “dehaletname”/bağlılığa kabul edilme mektubu gönderir. Devlete hizmette kusur etmediğini, mali ve askeri ne olursa hizmetten geri durmayacağını belirtir (HAT., 448/22336-C-3; Ekinci, 2017: 154-155). Kavalalı’nın özel hediyelerle birlikte ittifakına davetname gönderdiyse de ona meyletmediğini ve bundan böyle de meyletmeyeceğini ifade eder (HAT., 448/22336-D; Ekinci, 2017: 155). Kavalalı’nın Osmanlı’ya karşı aşiretler düzeyinde bölge ittifakına özel önem gösterdiği

26 - Abdüselam Efendi, Reşid Paşa’nın Şubat 1835’te 4 aylık muhasaradan sonra Mardin’i aldığını belirtir. Bkz. Abdüselam Efendi, 2007: 119-120; Aydın vd., 2000: 199.

27 - Reşid Mehmed Paşa 1837’de ölür. Yerine Hafız Mehmed Paşa geçer. Bkz. Halfin, s. 55-61. Revandız Mîri Muhammed ve çevresinde gelişen olaylar hakkında bkz. Hakan, 2011: 72, 77, 83-86; Abdüselam Efendi Mîr Muhammed’in idam ettirildiğini yazar. Bkz. Abdüselam Efendi, 2007: 121.

görülmektedir. Bu yüzden Reşid Paşa bu hamlelere karşı Mısır meselesinin halledilebilmesi için çevredeki otoritenin tamamen sağlanması gerektiğine kanaat getirir. Hatta Osmanlı merkezileşmesinin başarısı Kürd aşiretlerinin tam olarak boyunduruk altına alınmasıyla mümkün olabilirdi. Bu anlamda tüm bu hareketler bir bakıma merkezileşme için tam bir başarı ve nihai Mısır zaferi için bir hazırlık sayılıyordu. Bu sebeple Millilere muhalif çevre aşiretlerin de desteğini alarak Eyub Bey üzerine yürür. Ancak Eyub Bey üç beş yüz haneyle kaçmayı başarır. Bu fırsatı değerlendiren Reşid Paşa aşiretin büyük bir yekununu Ergani, Birecik ve Siverek yörelerinde iskan ettirir (HAT., 448/22320-A). Paşanın çevreyi birer birer olarak çemberi daraltmasıyla, 1836'da Eyub Bey teslim olur. Aynı zamanda Şammar Aşireti şeyhi Sufuk'u ele geçirir ve ikisini birden Diyarbekir Kalesi'nde tutuklatır. Milli Aşireti halkının iskanını işini Mardin, Karakeçi, Siverek ve Urfa dolaylarında devam ettirir (HAT., 1264/48950-B; HAT., 288/17298-A; İkinci, 2017: 159). Eyub Bey ölünceye dek zindandan çıkarılmaz ve aynı yılın sonlarına doğru ölür.²⁸ Reşid Paşa Mısırlılar'ın tesirine giren Diyarbekir havalisinde otoriteyi ele almak amacıyla eş zamanlı olarak diğer aşiretlerden Zırkî beylerinden Receb, Timur, Hüseyin beyler ve Silivani ağası Mîrza Ağa'yı da tutuklayarak Edirne'ye sürgüne gönderir (Hakan, 2011: 79-80). Buradan hareketle bölgedeki Kürd aşiretlerinin büyük oranda Kavalalı'nın etki alanına girdiği görülmektedir.

Osmanlı-Kavalalı karşılaşması bu kez Nizip'te başgösterir. Bu dönemde Eyub Bey'in oğlu Milli hanedanının yeni reisi Timavi Bey babasının intikamından olsa gerek Osmanlı'ya karşı Kavalalı tarafında yer alır. Mark Sykes'in aktarımına göre, Milli Timur Paşa'nın yeğeni Timavi Bey burada Osmanlı ordusunun Nizip'e geçmesini engelleme misyonunu üstlenir. Ancak Timavi Bey bu esnada bir çarpışmada ölür. Fakat Osmanlı Mısır karşısında bu savaşta yenilgiye uğrar (Sykes, 1915: 319-320; İkinci, 2017: 162). Yenilgiyi takip eden günlerde 28 Haziran 1839'da II. Mahmud da ölür (Soyşekerci, 2020: 1464).

Sykes'in Eyub ve Timavi beylere ilişkin 20. yüzyıldaki Milli aşireti hanedanının son ünlü reisi Milli İbrahim Paşa ile olan görüşmesindeki notlar ilgi çekicidir. Milli İbrahim Paşa, Revandız Mîri Mehmed Paşa'nın doğu sınırlarından Musul'a kadar dedesinin babası Eyub Bey'in ise Cezire, Bingöl'den Sincar dağlarına kadar ve Şeyh Sufugî'nin ise Berrî ve güneydeki bedevî urban aşiretlerine hakim olduğunu belirtir. Tüm bu mîr ve reislerin şan ve şeref için aralarında savaşlarının sürdüğünü ve ne Bağdad pašasını ne de sultanı zerre kadar umursadıklarını ekler. Ancak Büyük Reşid Paşa'nın Revandız mîrini yakaladığını ve daha sonra onun öldürüldüğünü, ardından Eyub Bey ve Şeyh Sufug'un da Diyarbekir'e götürüldüğünü ve onların da öldüğünü ve böylece bölgede Türk hakimiyetinin kurulduğunu anlatır. Bu nakle göre, ne zamanki Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Suriye'yi işgali gelip çattı, işte o zaman Eyub Bey'den sonra yerine geçen Timavî Bey'in Türkleri sevecek bir gerekçesi olmadığından Osmanlı yerine Mısırlı safını tuttu. O, Mardin'deki Osmanlı güçlerinin orduya katılımını engellemek olarak üstlendiği görevi başarıya ulaştırırsa da bir başka savaşta hayatını kaybeder (Sykes, 1915: 319). Bu anlatıdan yola çıkarak şöyle denebilir; böylelikle Millilerin Osmanlı gözünde dede Timur Paşa'dan başlayarak Eyub Bey ile süren "şakavet tasavvuru" oğlu Timavi Bey ile devam etmiştir. Timavi Bey'i buna sürükleyen saikin de babasının ölümüne kadar zindanda tutulmuş

28 - HAT., 532/26195-F; HAT., 532/26195-K; HAT., 532/26195-E; BOA., HAT., 532/26195-D, 21 L 1252/29.01.1837; Emîri, Eyub beyin normal yolla ölümüne kadar Diyarbekir kalesinde tutulduğunu rivayeten aktarır. Bkz. Ali Emîrî, 237b; İkinci, 2017: 159.

olması ileri sürülebilir. Aksi takdirde Osmanlı gücünün baba Eyub Bey'e uzanan hakimiyetinden onun payına bir kabullenme ve idari işleyişe rıza gösterme iradesi çıkabilirdi. Muhtemelen bu sebepten o, hükümete karşı duyduğu intikam hissini filliyata dökmek yolunu tercih etmiştir.

4.3. Mîr Bedirhan Bey- İzzeddin Şîr Bey

Aşiretlerin davranış kalıplarının dönemsel ve simbiyotik ilişkiler çerçevesinde ilerlediğine yönelik örneklerden biri de Mısır ile olan savaşlarda farklı tutum almalarıdır. Reşid Paşa, Revandız, Milli, Zirkan, Şammar gibi önemli aktörlerin bölgedeki etkinliklerini Osmanlı nizamına aldıktan sonra Revandız mîrinin etki alanındaki Cizre'ye yönelir. Paşa, Cizre'de gördüklerine ilişkin kardeşine yazdığı mektubunda, hutbede padişahın değil Cizre mîri Seyfeddin'in adının anıldığını belirtir. Reşid Paşa'yı oldukça uğraştıran Mîr Seyfeddin, Cizre'de yenilerek Bağdad valisine sığındıktan sonra buranın idaresini amcasıoğlu Bedirhan Bey ele alır. Bedirhan Bey, Osmanlı Devleti ile geliştirdiği uyumlu ilişkiler sonucu mütesellimlikle ödüllendirilir (Hakan, 2011: 81-83). Bedirhan Bey Kavalalı ile girilen savaşlarda ve Nizip Savaşı'nda da Osmanlı safında yer alır (Moltke, 1969: 256). Dolayısıyla Bedirhan Bey Revandız mîri Mehmed Paşa'dan boşalan hakimiyet alanını Osmanlı safında yer alarak, simbiyotik bir yaklaşım göstererek, Cizre ve çevresinde Hakkari ve Van dolaylarına kadar kendi lehine genişletmiştir (Jwaideh, 2009: 132).

Bedirhan Paşa'nın "makbul" ve akredite olmağı bölgede Tanzimat'la otoritenin merkezileşmesine evrilen süreçte yeni idari değişikliklerin kendi hakimiyet alanı tasavvuru sınırına dayanmasıyla zedelenmeye başlar. Bedirhan Bey'in amcası Mîr Seyfeddin'in Osmanlı gözünde "şaki" durumuna düşmesiyle Cizre'de idareyi ele alırken ustalıklı hükümete yakınlaşmasında olduğuna benzer bir durum bu kez kendisine karşı yaşanır. Nizip bozgunundan sonra bazı Kürd beyleri gibi Bedirhan Bey de Osmanlı otoritesine karşı daha bağımsız hareket etmeye meyleder. 1842'de Midyat ve Cizre kazalarının idari olarak Diyarbekir'den ayrılarak Musul eyaletine bağlanması kararına muhalefet etmesiyle başlayan süreç 1847'de ona karşı bir "tedib seferi" yapılmasına/cezalandırma seferine yol açtı. Bedirhan Bey, kendinden önceki Mîr Seyfeddin 1846'da öldükten sonra oğulları İzzeddin Şîr ile Mansur Beyler ile dostane ilişkiler kurmadığı gibi onları kendine muhtaç bir konumda kontrol altında tutuyordu. Anadolu ordusu müşiri Osman Paşa, bu stratejik bilgiyi öğrenince devletin aşiretleri hakimiyet altına almada kullanılan klasik "dubendî/ikilik" çıkarma politikasını icraya koydu. İzzeddin Şîr Bey Bedirhan Bey'e karşı yapılan savaşta Osmanlı safını tutar ve onun yerine "Cizre mütesellimliği" ile ödüllendirilir (Öğün, 2010: 38-55). Bu kez Bedirhan Bey "şaki" durumunda madun konumuna düşerken amca oğlu İzzeddin Şîr Bey ise "makbulluğa" terfi eder. Müküs mîri Han Mahmud Rusçuk'a, Cizre mîri Bedirhan Bey ile Hakkari mîri Nurullah Bey ve Müküslü Abdal Bey ise Girit'e sürgün edilirler (Hakan, 2011: 250-284).

II. Mahmud ile başlayan bölge hakimiyeti gayretleri mîrlerin tasfiyesi ile gelen başarı ömrünün vefa etmemesi sebebiyle Sultan Abdülmecid'in hanesine yazıldı. Takvim-i Vekayi'de çıkan haberde şunlara yer verilmişti: "Havali-i Kürdistan ise şimdiye kadar zahirde Devlet-i Aliyye'nin dahil-i silk-i mülkü olarak iç yüzünden birtakım **müttegallibenin** zîr-i dest-i tecebbürlerinde olduğu halde bu kere zat-ı şahaneleri feth-i sahih ile zabt ü teshir" eylemiştir. Bu haberle devletin resmi gazetesi "Kürdistan'ın fatih-i hakikisi" ünvanını Abdülmecid Han'a vererek bölgenin aslında şu ana kadar yarı bağımsız bir

halde olduğunu ikrar etmiş oluyordu. Üzerinde Ervekh²⁹ Kalesi'nin bulunduğu *Kürdistan madalyaları* darb edilerek 13 Aralık 1847'de Kürdistan Eyaleti kuruldu.³⁰ İrsi hakları sebebiyle istimaletname politikasının bir sonucu olarak sahada karşılıklılık şeklinde gelişen pratikleriyle bir zamanların mîrleri değişen otorite anlayışıyla artık “mütegalibe ve eşkıya” olarak lanse ediliyorlardı. Tanzimat'ın bölgede uygulanmasının önünde artık ciddi bir engel kalmamıştı. Azizan hanedanından İzzeddin Şîr Bey'in de geçmişin tekrarı anlamına gelecek Bedirhan Bey benzeri bir idareye Osmanlının izin vermesi düşünülemezdi. Nitekim İzzeddin Şîr Bey'in İstanbul'a getirilmesi ve münasib bir mahalde iskân ile istihdam ettirilmesi kararı İlk Kürdistan eyaleti Valisi Esad Paşa'ya bildirildi. Bu ve devamında gelişen hoşnutsuzluklar sebebiyle 1854'te İzzeddin Şîr de hükümete karşı direnişe geçti. İzzeddin Şîr'i İngiliz tarafı adına Osmanlı ordusunda ferik rütbesiyle görevli Williams Paşa bir mektupla ihtar ediyordu: “İngiltere'nin özel memuru ferik olarak seni ihtar ediyorum. Üç devlete (İngiltere, Fransa ve Osmanlı) karşı durmak senin harcın değildir. Kendi dileğinle devlete dehalet edersen mal ve can güvenliğini İngiltere ve Fransa adına garanti ediyorum. Şayet Ruslar ağzına bal çalmışsa hatırına bir şey gelmesin. Devlet-i Aliyye sayesinde Hindistan ve sair mahallerden baharda yeteri miktar asker sevk eder seni yeneriz” ifadelerinden anlaşıldığı üzere, bu meselenin uluslararası bir soruna dönüştüğü sonucuna ulaşılmaktadır (Hakan, 2011: 297-298). Bu durumda ortaya çıkan şey, Tanzimatla içerdeki beklentinin sadece merkezi otorite ihdası değil, dışarıda da uluslararası kapitalin dolaşımında, bölge üzerinden Hindistan'a kadarki coğrafyada bir sükunetin arzalandığıdır. Bu yönüyle Tanzimat üzerindeki dış konsensüsün varlığının uluslararası ekonomi üzerinden de şekillendiği vurgulanmalıdır. Neticede İzzeddin Şîr Bey, 1855'te İngilizlere teslim olmuş ve bu hadise de böylece son bulmuştur. Önceleri makbul görüldüğü dönemlerde yazışmalarda “dinin şerefli” anlamında hakkında “İzzeddin Şîr Bey” hitap edilirken, Bedirhan Paşa gibi asi olduğunda “Şerreddin nam şakî”, “Şaki-i hain Şerreddin”, “*dinin kötüsü*” olarak tahkir ifadeleri kullanılmıştır (Öğün, 2010: 5-6).

5. SONUÇ

Arşiv tutan, metin üzerinde belirleyici aktör tutumuyla ilişki geliştirdiklerine göre anlatımdaki hakim unsurdur. Bu durumda verilerin buyurgan diline olan yaklaşım temkini gerektirir. Merkezin dışında yer alan kırsaldaki aktörlerin tarihin ne kadar içinde olabildikleri belgelerin alternatif sunabildiği imkanlarla sınırlıdır. Devletin sınırlarına sahip çıkmak için dışarda verdiği mücadeleler ne kadar önemliyse sınırları içerisine hakim olma gayretleri de bu aktörlerle geliştirdiği ilişkiler açısından o derece önemlidir.

Modern dönemlerin getirdiği donanımlar ve teknik imkanların artışı otoritenin merkezleşmesini daha da kolaylaştırmıştır. Devlete modern dönem siyasetinde aks değiştiren bu düzlem ilk dönemlerin aksine güç dengesinin merkezin lehine değişim göstermesinden kaynaklanmıştır. İktidar alanının mutlak hakimiyet terminolojisinin yoğun bir şekilde “devlete ve devletlüye” hasredildiği modern dönem anlatısının aksine ara coğrafyada bağımsız kalmaya uğraşan mîr-i aşiret yapıları mevcuttur. Eşkıyalaşma bazen bu iktidar alanını devletle paylaşma ya da muktedir/hakim dairesine taşırma gay-

29 - “ح” Hırlıtlı “ح، h” sesi “kh” ile gösterilmiştir. Bkz. Hakan, 2011: 226.

30 - Eyaletin kuruluş tarihini, resmi olarak Takvim-i Vakayi'de yayınlanma tarihi baz alındı. Takvim-i Vakayi def'a: 360, 5 M 1264/13.12.1847'den akt: Öğün, 2010: 58, 61-62.

retleriyle ortaya çıkan bir sonuçtur. Mîr-i aşiretin, ocaklığın ya da beylerin eşkıyalaşma olgusu karşısında geliştirdiği savunma biçimi madunlaşma olarak önerilmiştir. Yaşanan mağduriyeti iktidara anlatabilme sürecinde eşkıya terminolojisinden hızla çıkabilme yolları arayışı, iktidarda kalabilme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Yazışmalarda ortaya çıkan görece tutum ve davranışlar genelde devlet iktidarına kendini anlatma biçiminde madunun dili belirgindir.

Devlet gözüyle eşkıyalaşma süreçleri şu şekilde belirlenebilir: 1. Devlet hakimiyet alanlarına tecavüz/iktidar taşırma a. Aşiretlerin bağımsız hareket etme eğilimi b. Başka aşiretleri hakimiyet altına alma c. Şehre hakimiyet taşırma. 2. Aşiretin devletin güvenlik ihtiyaçlarına cevap vermeme, savaşa katılmama, isyana karşı koyma gibi devletin ihtiyaç duyduğu kuvvet talebine cevap vermeme, kuvvet yollamama: Bu durum özellikle Anadolu'nun doğusundaki aşiretlere ilişkin aşiret-devlet ilişkisindeki tanınma, akredite olma, ve güven ilişkisinin başlama sürecine denk gelir. Osmanlı-İran savaşlarında aşiretlerin destek kuvveti yollayarak devlete yararlık gösterme durumuyla da gelişmiştir. Ters durumlar ise devletin resmi vesikalarının söyleminde eşkıyalaşma durumuyla tarif edilmiştir. 3. Vergi-ekonomik yükümlülükleri yerine getirememesi a. Vergileri kendi namına toplama eylemi b. Vergi ödememe gibi.

Hükümetin muteriz/itiraz eden, madunluğa/ötekiliğe kayan iktidara uyumsuzluk gösteren şakavete/eşkıyalığa salınan hanedan unsurlarına yönelik te'dib politikası(cezalandırarak yola getirme) ve tedbirleri her zaman belirli bir aşama takip etmese de şöyle sıralanabilir: 1. İkna etme, mecbur kılma. 2. Aşirette yönetim değiştirme a. Alternatif/rakip oluşturma b. Aşiretleri birbirine kıskırtma, kırdırma. 2. Kırsalda çölde, badiyede ordu/kuvvet bulundurma ester süvar(katır-süvari) karakollar oluşturma: Maliyetli bir yaklaşım olduğundan zorunlu olmadığı takdirde pek tercih edilmeyen bu uygulamayı hükümetin geçici çözüm metodları kapsamında geliştirdiği ve uyguladığı bilinmektedir.

Bu çalışmada şakavet teması çerçevesinde belirli mîr-i aşiretli ve ocaklılar üzerinden bazı örnekler incelenmiştir. Sadece bu örnek olaylara münhasıran ne mîr-i aşiretli ve ocaklıların hükümetin şakavet algısı ve tanımını kabul ettikleri söylenebilir. Hareket tarzı açısından Osmanlı Devleti'nin hakimiyet biçimlerinde istimalet politikasını izlediği bilinen bir olgudur. Ancak bu istimalet politikasının yaygın kanaate göre sadece hükümetin tebaasına karşı bir kabul ya da reddediş pozisyonunu kesin olarak tarif ettiği söylenemez. Zira aşiretli ve ocaklıların sahadaki kendi gerçekliklerini hükümete anlatmaya çalışan ve bu yönde politik adımlar atan ve sadece pasif olmayıp duruma göre ofansif adımlar da atabilen simbiyotik bir ilişki çerçevesinde hükümetle ilişki geliştirdikleri belirlenmiştir. Hükümetin özellikle merkezi otoritesinin zayıf olduğu dönemlerde yerel Kürd mîr-i aşiretleri ve ocaklıların belirleyen olma gayretlerini tam da istimalet politikasına göre yorumlayabildiği, bir nevi hoş gördüğü görülmüştür. Ayrıca hükümetin Rus ya da İran savaşlarıyla uğraştığı dönemde bir de askeri desteklerini aldığı yerel unsurlarla da çatışmaya uygun bir atmosferin olmadığı not edilmelidir. Ancak otoritenin merkezileştirilmesi çabaları ve politikalarından Balkanlar kadar aşiretli konumlandığı bölge de payını almıştır. Bu noktada merkezi iktidarla uyumlu bir pozisyon alanların "*mîr-i miranlık, vezirlik, ocaklık, mîr-i aşiretlik*" gibi sıfat ve payelerini aldıkları, korudukları ve bu incelemede önerilen akredite olma, makbul görülüş gibi kabul alma durumuna eriştikleri görülmüştür. Ne var ki belirli dönemlerde hükümetle uyuşmazlık durumlarında aynı aktörlerin makbulden

madunluğa/astlığa, mütegalibeliğe/zorbalığa ve eşkıyalığa doğru salınım gösterdiği tesbit edilmiştir. Misalen Milli Timur Ağa'nın aşiret reisi olarak iskânbaşılığa kabulü, oradan azledilişi sonradan affedilerek vezir rütbesiyle Rakka mîrmîranlığına ardından tekrar azledilerek ölümüne mahkum kaçak vaziyette “şaki” konumundaki makbulden madunluğa salınım süreci oldukça ilgi çekici bir örnektir. Barkey'in Celaliler dönemine ilişkin eşkıyaların padişahın otoritesini zayıflatıp ortadan kaldırmak yerine ona hizmet ederek pekiştirmeye hizmet ettiği belirlemesine ilişkin örnekler bulunsa da tüm Osmanlı dönemi için bu durum belirgin bir tutum değildir. Bu ancak mîr-i aşiretlilerin, ocaklıların hükümetle uyumlu politika izledikleri belirli dönemler için uygun bir saptama olabilir. İran savaşlarına aşiret destek kuvveti yollamak, ahaliden vergi olarak merkezi iktidarla paylaşmak gibi olgular, böylesi dönemler için uyumlu politikalar olarak padişah otoritesinin “makbullük” vasfıyla bölgede oturmaya hizmet ettikleri söylenebilir. Ne var ki bazı dönemler gerek mîr-i aşiretli, gerek ocaklı bu yerel hanedan güçleri hükümetle aynı çizgide yürümüşlerdir. Bu durumda da “makbullükten madunluğa” “akreditelikten şakavete” doğru bir dönüşümün gerçekleştiği dönemler vakidir.

Osmanlı İran ara coğrafyasında dışarıda yaşanan savaşlar sonucunda oluşan istikrarsızlıklar, buradaki yerel Kürd güçleri için otonom hareket etme eğilimini güçlendirmiştir. Tanzimat öncesi bu dönemde devlet, yerel hanedanlar, mîr-i aşiretler gibi birçok gücün bu eğilimlerini bastırmak için özel çaba sarf etmiştir. 19. yüzyıldaki uluslaşma çabaları ve buna mukabil devletin Tanzimat'la başta idari birçok açıdan yürüttüğü merkezi siyaset, Osmanlı'yı önemli ölçüde etkilemiştir. Baban, Soran, Botan gibi Kürd mîrleri ve mîr-i aşiretler adım adım merkezi otoritenin güçlenmesiyle tasfiye edilmiştir. Bu mîrler başta hükümetçe makbul ve akredite halinden şakavete doğru bir tanımla sistem dışına itilmişlerdir. Botan/Azizan mirliğinin idari düzenleme sonucunda savaşla “*Kürdistan Eyaleti*”ne doğru evrilmesiyle buranın yeniden fethedildiği ve fatihin de Sultan Abdülmecid olarak müjdelenmesi dikkat çekicidir. Bununla bölgede otonom hareketlerin önüne geçildiği ikrar ve ilan edilmiştir. Bölgede yaşanan bu değişimde içerde aşiretlere, dışarıda da Rusya'nın sıcak denizlere inme emellerine karşı Osmanlı Devleti'nin yanında İngiltere ve Fransa da müttefik olarak belirmiştir. Bunun altında yatan en önemli sebep uluslararası nizamın desteklediği Osmanlı'nın doğusundan İran ve Hindistan'a uzanan ekonomik rotanın selameti ve istikrarıdır. Bu sebeple bölgede huzursuzluğa yol açıcı ve merkezi Osmanlı otoritesini zaafa uğraticı yerel hanedan ve güçlere ne uluslar arası nizamda ne de Tanzimat'ın gelişen atmosferinde yer vardır.

6. KAYNAKÇA

Telif, Seyahatname, Gazete

- ABDÜSSELAM EFENDİ. (2007). *Mardin Tarihi*, Haz: Hüseyin Haşimi Güneş, İstanbul: Mardin İhtisas Projesi Kütüphanesi yay.
- AHMED CEVDET PAŞA. (1278). *Tarih-i Cevdet*, C. 5, Takvimhane-i 'Amire.
- _____. (1288). *Tarih-i Cevdet*, C. VII, Matba'a-i 'Amire.
- _____. (1309). *Tarih-i Cevdet*, C. 2, 2. Tab', Matba'a-i Osmaniyeye.
- AHMED LÜTFİ EFENDİ. (1290). *Tarih-i Lütüfî*, C. I, Matba'a-i Âmire.
- ALİ EMİRİ, *Diyarbakır A'yânı'nın Mevakıb ve Eşrafı'nın Terceme-i Halleri*, A. E. Tarih, Eski kayıt no: 750, Yeni kayıt no: CD 2522, Millet Genel Kütüphanesi.
- AYN-I ALİ EFENDİ, Kavanin Risalesi, *Kavanîn-i Âl-i Osman der Hulasa-i Mezamin-i Defter-i Divan*, H. 1018.
- EVLYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ. (2000). Hazırlayanlar: Yücel Dağlı -Seyit Ali Kahraman, Cilt 4, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FELDMAREŞAL HELMUTH VON MOLTKE. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOCA SADEDDİN. (1279). *Tacü't-Tevarih*, C. 2, İstanbul: Matba'a-i Amire.
- KOÇI BEY. (2011). *Koçi Bey Risalesi*, (Haz.Yılmaz Kurt), 3. Baskı, Ankara: Akçağ yay.
- MELA MEHMÛDÊ BAYEZİDÎ. (2012). *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, Çapa 2, İstanbul: Weşanên Nûbihar.
- MEHMED EMİN ZEKİ BEY. (1998). *Meşahir-i Kurd u Kurdistan*, Sweden: Apek&Öz-Ge yay.
- MEHMED HURŞİD PAŞA. (1997). *Seyâhatnâme-i Hudûd*, Çevrimyazı: Alâattin Eser, Simurg yay., İstanbul.
- MEHMED SÜREYYA. (1996). *Sicill-i Osmanî*, C. 5, Yayına haz: Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.
- MARK SYKES. (1915). *The Chaliph's Last Heritage, A Short History of the Turkish Empire*, London: Macmillan and Co., Ltd.
- Takvim-i Vakayi def'a: 360, 5 M 1264/13.12.1847.

Araştırma Eserler

- Alanoğlu, M. (2017). *Osmanlı İdari Sistemi İçerisinde Palu Hükümeti*, İstanbul: İstanbul Üniv. Sosyal Bil. Enst., Basılmamış Doktora tezi.
- Al-Rasheed, M. (2013). "Orta Arabistan'daki Kabile Konfederasyonları ve Emirlikler", *Aşiretler ve İktidar, Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik*, Derleyenler: Faleh A. Jabar-Hosham Dawod, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yay.
- Aydın, S, Emiroğlu, K., Özel, O., Ünsal, S. (2000). *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı yay.
- Barkey, K. (2015). *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.
- Beydilli, K. (2005). "Helmuth von Moltke", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul: Diyanet Vakfı yay.
- Bruinessen, M. v. (2006). *Ağa Şeyh ve Devlet*, 4.baskı, İstanbul: İletişim yay.
- _____. (2013). "Kürtler, Devletler ve Aşiretler", *Aşiretler ve İktidar, Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik*, Derleyenler: Faleh A. Jabar-Hosham Dawod, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yay.
- Ciwan, M. (2015). *Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar, Safeviler ve Kürtler*, İstanbul: Avesta yay.

- Dinç, F. (2017). “Osmanlı-İran Sınır Boyunda Sadakat Sağlama Biçimi Olarak Rehine Siyaseti”, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ekinci, M. R. (2012). “Aziz Efendi’nin Islahatnamesi Üzerine”, Kürt Tarihi, Sayı: 2, Ağustos-Eylül.
- _____. (2017). *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. - XIX. yy.*, , Elazığ: Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Basılmamış Doktora tezi.
- _____. (2022). “Beylikten Sancağa Osmanlı İdari Teşkilatında Atak”, Osmanlı Devleti’nde Yönetim Pratikleri, *Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.
- Gümüş, E. (2019). Devlet ve Asi: 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekiri’nde Eşkyaçlık, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- _____. (2021). “Mihrani Ekrad Sancağı: Kadim Bir Aşiret Yurtluk Ocaklığı”, Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, (6) 1, ss. 1-27.
- Gündüz, T. (2010). *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul: Yeditepe yay.
- Hakan, S. (2011). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867), İstanbul: Doz yay.
- Halaçoğlu, Y. (2006). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara: TTK
- Halfin (2008). *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, İstanbul: Komal yay.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *Eşkyaçalar*, Çeviren: Osman Akınhay, İstanbul: agorakitaplığı.
- İlgürel, M. (2001). “İstimâlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 362-363. İstanbul: Diyanet Vakfı yay.
- İnalçık, H. (2010). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, , İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yay.
- Jwaideh, W. (2009). *Kürt Milliyetçiliği’inin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim yay.
- Mehmed Emîn Zeki Bey. (1998). *Meşahir-i Kurd u Kurdistan*, Sweden: Apek&Öz-Ge yay.
- _____. (2002), *Diroka Kurd û Kurdistanê*, İstanbul: Avesta yay.
- Öğün, T. (2010). *Doğunun Mîrlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İşyanı*, İstanbul: Yeditepe yay.
- Pigliaru, A. (1975). *Il Banditismo in Sardegna: La vendetta barbaricina*, Varese.
- Safrastian, A. (2007). *Kurd û Kurdistan*, Stenbol: Weşanên Avesta.
- Soysekerici, S. (2020). “Sultan II. Mahmud’un Ölümü”, *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6 (31):1459-1471.
- Söylemez, Y. (2019). “Kırım Hanlığı-Osmanlı Devleti Siyasi İlişkilerinde Rehin Usulü”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 4, sayı. 2.
- Spivak, G. C. (2010). “Can the Subaltern Speak?”, revised edition, from the “History” chapter of Critique of Postcolonial Reason, *Can the Subaltern Speak?*, edt. Rosalind Morris, Columbia University Press (pp. 21-78).
- _____. (2020). *Madun Konuşabilir mi?*, İstanbul: Dipnot yay.
- Tikici, N. (2010). *XIX. yüzyılın İlk Yansında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millî Aşireti Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ünal, M. A. (2006). “XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu’da Timar Tevcihleri-Mîr-i Aşiret ve Cebelü Timarları, *I. Uluslar arası Mardin Sempozyumu* (26 Mayıs 2006-Mardin), Edt. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş, İstanbul.
- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, Eşkya ve Devlet*, İstanbul: Yalın yay.

Arşiv Belgeleri

BOA: BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

AE. SOSM. III - ALİ EMİRİ, OSMAN III.

6/350, Evail-i Za 1169/28.07-06.08.1756.

C. AS - CEVDET ASKERİYE.

1061/46691, 01 L 1190/13.11.1776.

C.DH. - CEVDET DAHİLİYE.

242/12073, 2 Ca 1178/02.10.1764, 8 Ca 1178/03.11.1764; 222/11094, 17 C 1195/10.06.1781; 97/4831, 21 S 1204/10.11.1789.

C. ML. - CEVDET MALİYE.

4391, 5 Ra 1148/26.07.1735; 474/19332, 5 Ra 1148/26.07.1735.

C. ZB. - CEVDET ZABTİYE.

86/4263, Evail-i (1-10) Za 1204/07.1790.

HAT. - HATT-I HÜMAYUN

27/1294, 10 B 1201/28.04.1787; 1414/57707, 29 Z 1205/29.08.1791; 1402/56594, 29 Z 1206/18.08.1792; 476/23343, 29 Z 1243/12.07.1828; 733/34800, 23 R 1243/13.11.1827; 93/3802, 04 Ca 1218/22.08.1803; 448/22336-C-3, 27 L 1243/12.05.1828; 448/22336-D, 23 Za 1249/03.04.1834; 288/17298-A, 29 Z 1250/28.04.1835; 448/22320-A, 23 C 1251/16.10.1835; 1264/48950-B, 8 Ra 1252/23.06.1836; 532/26195-F, 5 L 1252/13.01.1837; 532/26195-K, 13 L 1252/21.01.1837; 532/26195-E, 13 L 1252/21.01.1837; 532/26195-D; 21 L 1252/29.01.1837.

TOPKAPI SARAYI ARŞİVİ.

E 11969; yeni no. TSMA, e. 1012.

TD. 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-kâdiriyye Defteri I (937/1530) <Dizin ve Tıpkıbasım>, Baskıya Hazırlayanlar: Murat Şener, Nurullah İşler, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1998.

İnternet

Muhsin Kızılkaya, <http://www.ufkumuzhaber.com/hulagu-han-misin-zalim-2210yy.htm>, Erişim tarihi: 24.02.2021.

EXTENDED ABSTRACT

The instability due to the wars in the region between the Ottoman and Iranian Empires allowed the local Kurdish forces to act autonomously. Before the Tanzimat, the Ottoman Empire tried hard to suppress those local powers (dynasties, *mîr-i* tribes, etc.) to prevent them from claiming dominance over their territory. The efforts of nationalization and centralization (especially in administration) with the Tanzimat in the nineteenth century had a significant impact on the Ottoman Empire. With centralization, the central authority gradually became more assertive and it liquidated the Kurdish *Mîrs*, such as Baban, Soran, and Botan, and *Mîr-i* tribes. Although the Ottoman Empire accredited and regarded those mirs as the favorite subordinates, it gradually pushed them out of the system and into the state of banditry. This process can be defined as a transformation from “being a favorite to being a subaltern” or from “being accredited to turning into banditry.” It is noteworthy that the Ottoman Empire announced that the Kurdish emirates/sanjaks including Botan/Azizan was “reconquered” and declared Sultan Abdülmeçid as the conqueror after it was turned into a “Kurdistan Province” after the war as a result of the administrative arrangement. In this way, the Ottoman Empire acknowledged and declared that it prevented autonomous actions in the region. With these developments, the Ottoman Empire formed an alliance with Britain and France against the tribes, within the Ottoman Empire, and Russia. The most important reason for this alliance was the safety and stability of the trade route stretching from the east of the Ottoman Empire to Iran and India. Therefore, neither the international arena nor the atmosphere of the Tanzimat had room for strong local dynasties and powers that caused unrest in the region and undermined the central Ottoman authority.